

Sambandet mellan våld mot lantbrukets djur och våld i nära relationer

En undersökning om djurskyddshandläggarnas kunskaper

The connection between violence against farm animals
and violence in close relations

An investigation about animal welfare officers' knowledge

Felicia Liljenmalm

Sambandet mellan våld mot lantbrukets djur och våld i nära relationer En undersökning om djurskyddshandläggarnas kunskaper

The connection between violence against farm animals and violence in close relations
An investigation about animal welfare officers' knowledge

Felicia Liljenmalm

Handledare: Helena Röcklinsberg

Institution: Institutionen för Husdjurens miljö och hälsa, Uppsala

Bitr handledare: Carin Holmberg

Institution: Extern

Examinator: Stefan Gunnarsson

Institution: Institutionen för Husdjurens miljö och hälsa, Skara

Omfattning: 30 hp

Nivå och fördjupning: A2E

Kurstitel: Examensarbete i husdjursvetenskap

Kurskod: EX0566

Program: Husdjursagronom

Utgivningsort: Uppsala

Utgivningsår: 2017

Omslagsbild: Elin Lundqvist

Serienamn / delnummer: 715

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Lantbruksdjur, djurskyddshandläggare, våld i nära relationer, skador,
sambandet mellan våld mot djur och våld mot människor

Keywords: Farm animals, animal welfare officer, violence in close relations, injuries,
the connection between violence against animals and violence against humans

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för veterinärmedicin och husdjursvetenskap
Institutionen för husdjurens miljö och hälsa

Sammanfattning

Ett klart samband har sedan tidigare kunnat ses mellan våld mot djur och våld i nära relationer. Om någon utsätts för våld av en närstående är risken stor att djuren i hemmet också är utsatta och vice versa. Sällskapsdjur har fått mest fokus i tidigare forskning, men lantbrukets djur kan också utsättas för våld. En djurskyddshandläggare träffar ofta lantbrukets djur under arbetstid då deras uppgift är att kontrollera att djurägare efterlever gällande lagstiftning och behandlar sina djur väl. Chansen att våld upptäcks på en gård kan öka betydligt om handläggarna har den kunskap som krävs för detta. Syftet med den här studien var att, med hjälp av en enkät, undersöka vilken kunskap djurskyddshandläggarna i Sverige har om sambandet mellan våld mot lantbrukets djur och våld i nära relationer. Enkätens 14 frågor skrevs baserat på metodlitteraturen för att hålla hög reliabilitet och validitet. Enkäten skickades därefter per mail till landets 21 länsstyrelser allmänna epost-adresser för vidarebefordring till den tänkta målgruppen. Endast 34,5 % av de 200 djurskyddshandläggare som finns svarade på enkäten. En låg svarsfrekvens var dock väntad då detta är vanligt vid webbaserade enkäter. Handläggarnas svar på enkätens frågor visade att de har övervägande god kunskap om det generella sambandet mellan våld mot djur och våld i nära relationer. Det råder dock vissa brister i deras kunskaper när det gäller att sambandet även kan förekomma bland lantbrukets djur. Djurskyddshandläggarna behöver få mer information om sambandet gällande lantbrukets djur, om hur våld kan användas mot dessa och om hur skador kan se ut och upptäckas. Handläggarna berättar att deras länsstyrelser i hög grad förmedlar information om att sambandet kan förekomma bland sällskapsdjuren, däremot visar studien att lantbrukets djur behöver involveras i den information som redan förmedlas. Handläggarna saknar i många fall rutiner för hantering av ärenden där sambandet förekommer eller misstänks förekomma. Länsstyrelserna behöver införa rutiner, eller behöver informera handläggarna om befintliga rutiner, för hantering av dessa ärenden. Handläggarna tycker även att det saknas samarbeten mellan länsstyrelser, myndigheter och organisationer. Länsstyrelserna behöver samarbeta mer med varandra och ta fram, eller dela med sig av, informationsmaterial om ämnet och modeller om hur ärenden kring detta kan hanteras. Ett samarbete mellan myndigheter och organisationer behöver upprättas för att med gemensam styrka kunna hjälpa utsatta människor och djur.

Summary

A connection has previously been found between violence against animals and violence in close relations. If someone is abused by a relative, the risk is high that a pet also is abused, and vice versa. Companion animals have gained the greatest attention in previous research, but farm animals can also be subjected to violence. An animal welfare officer's duty is to check that animal owners comply with current legislation and treat their animals well, why they often meet farm animals during working hours. The chances of violence being detected on a farm could increase significantly if the animal welfare officers have the knowledge required for this. The purpose of this study was to investigate Swedish animal welfare officers' knowledge about the connection between violence against farm animals and violence in close relations, with the help of a survey. The 14 questions of the survey were written based on literature regarding methods in order to maintain high reliability and validity. The survey was then sent by mail to the 21 county administrative boards' general email addresses to be forwarded to the intended target group. Only 34.5% of 200 animal welfare officers responded to the survey. However, a low response rate was expected since that is common for web-based surveys. The officers' responses showed that they have predominantly good knowledge about the general connection between violence against animals and violence in close relations. However, there are some shortcomings in their knowledge regarding the fact that the connection may also occur among farm animals. The animal welfare officers need more information about the connection concerning farm animals, how violence can be used against them and how to detect injuries. The officers say that their county administrative boards give them information at a large scale about the connection concerning companion animals; the study shows that farm animals should be involved in the information already given. The officers think that there often is a lack of routines needed for handling cases where the connection occurs or is suspected to occur. The county administrative boards need to introduce routines, or need to inform the officers about existing routines, for handling these cases. The officers also think that there is a lack of cooperation between the county administrative boards, authorities and organizations. The county administrative boards need to collaborate more closely with each other and develop or share existing information on the subject. Cooperation between authorities and organizations needs to be established in order to, with unified strength, help people and animals in need.

Innehållsförteckning

Inledning.....	7
Syfte	8
Litteraturoversikt.....	8
Definition av våld.....	8
Våldsrelaterade skador	9
Våld mot djur och etik.....	9
Hur och varför djuren utsätts i samband med familjevåld.....	10
Länsstyrelsernas information	11
Metod och material.....	11
Val av metod	11
Risker med metoden.....	12
Enkätkonstruktion	12
Urval och genomförande.....	13
Reliabilitet och validitet	13
Bortfallsanalys.....	14
Respondenter.....	14
Resultat.....	15
Sambandet	15
Fråga 3.....	16
Fråga 4.....	16
Fråga 5.....	18
Fråga 6.....	19
Våld och skador.....	19
Fråga 7	20
Fråga 8.....	21
Fråga 9.....	22
Information och rutiner	23
Fråga 10.....	23
Fråga 11.....	24
Fråga 12a.....	25
Fråga 12b.....	27
Fråga 13.....	28
Fråga 14.....	30

Diskussion	32
Sambandet	32
Våld och skador	33
Information och rutiner	34
Slutsats	36
Referenslista	38
Bilaga 1. Enkät till djurskyddshandläggarna.....	40
Om dig.....	40
Sambandet	41
Våld och skador.....	42
Information och rutiner	43
Bilaga 2: Första mailutskicket till Länsstyrelserna.....	45
Bilaga 3. Andra mailutskicket till Länsstyrelserna.....	46

Inledning

Enligt brottsförebyggande rådets (Brå) nationella trygghetsundersökning förekom ungefär 2,6 miljoner brott mot enskild person i Sverige under 2015 varav 1,8 miljoner var händelser av misshandel, hot och sexualbrott (Brå, 2017). Män som kvinnor, i alla åldrar, blir utsatta för dessa brott både på allmän plats och i hemmet; förövaren kan vara okänd, en bekant eller någon närstående. Mörkertalet är stort, speciellt för våldsbrott i bostaden där förövaren är en närstående. Eftersom våld i nära relationer kan vara ett känsligt ämne anmäls det inte lika ofta som andra brott (Brå, 2017). Enligt en nationell undersökning av Brå utsattes 6,8 % av Sveriges befolkning under 2012 för brott i en nära relation (Brå, 2014). Ungefär var fjärde kvinna och var sjätte man har någon gång i sitt liv varit utsatt för psykiskt eller fysiskt våld i en nära relation. Utsattheten under 2012 uppgavs vara jämt fördelad mellan könen, dock rapporterades det vara betydligt vanligare att kvinnor utsattes för grövre våld som resulterade i sjukvård och för återkommande utsatthet. Långt över majoriteten av utsatta för detta grövre fysiska våld är kvinnor, men då män också kan utsättas för våld i nära relationer används begreppen förövare och partner i denna studie. Enligt undersökningen uppskattas även att minst 150000 barn bor i våldsutsatta hushåll (Brå, 2014). Våld i nära relationer, i den här studien även kallat familjevåld, kan innebära partnervåld, våld mot barn eller våld mot äldre. Om djur finns i hemmet där våld förekommer är risken stor att även dessa blir utsatta för våld; det finns ett samband mellan våld i nära relationer och våld mot djur. Flera studier visar att många som uppsöker hjälp på grund av partnervåld, som har ett eller flera husdjur, även har bevittnat våld mot sina djur och/eller fått höra hot om att dessa kommer att utsättas för våld (Ascione, 1998; Ascione et al., 2007; Flynn, 2000). Ascione et al. (2007) skriver att våldet oftast är riktat mot sällskapsdjur, men då lantbruksdjur också kan vara utsatta bör detta undersökas vidare.

Människor som lever med lantbruksdjur bor ofta på en gård på landsbygden. Detta kan vara ett otydligt begrepp då en gård kan betraktas ligga till exempel i en glesbebodd ort, i anslutning till en tätort eller ute på landet (Källström, 2008). I den här studien är en gård tänkt som en plats någonstans på landsbygden där människor bor med husdjur som vanligtvis inte hålls i tätorter, till exempel kor, grisar och hästar. Människorna antas här även bo längre ifrån varandra än i tätbebyggda områden; närmaste grannen bor inte nödvändigtvis i lägenheten eller huset alldeles intill. Detta kan ha som effekt att våld som förekommer på gården kan vara svårare att upptäcka jämfört med i en tätort. Livsmedelsbutiker och annat som erbjuder någon service som människor behöver kan vara belägna långt bort (Källström, 2008); vänner och familj kan också bo långt ifrån gården. För att ytterligare minska familjens kontakt med omvärlden kan förövaren som kontrollerande åtgärd använda våld eller hot om våld mot gårdens djur för att till exempel få sin partner att hålla sig hemma (Roguski, 2012). Förövaren kan även förbjuda sin partner från att träffa andra människor (Crawford & Clarke, 2012). Mindre kontakt med omvärlden kan resultera i en än lägre chans att våldet blir upptäckt.

Länsstyrelsens djurskyddshandläggare besöker gårdar med djur regelbundet för att genomföra bland annat normalkontroller och kontroller efter anmälan (Jordbruksverket, 2015). Under dessa besök kan handläggarna ha möjlighet att upptäcka om våld förekommer och därför är det viktigt att de har kunskap om sambandet mellan våld mot lantbrukets djur och våld i nära relationer. Tidigare undersökningar om olika yrkesrollers kunskaper om ämnet har haft sällskapsdjuren i fokus (Jakobsson & Vidlund, 2014). Detta är den första svenska studien som gjorts om sambandet mellan våld mot lantbrukets djur och våld i nära relationer.

Syfte

Syftet med den här studien är att undersöka vilken kunskap djurskyddshandläggarna har om sambandet mellan våld mot lantbrukets djur och våld i nära relationer. Detta görs med hjälp av en enkät med frågor om bland annat sambandet, hur djur kan utsättas för våld och länsstyrelsens rutiner kring ärenden där våld misstänks förekomma på en gård. Efter avslutad studie är förhoppningen att alla handläggare ska få ökad kunskap och medvetenhet om ämnet och att deras uppmärksamhet ökar kring vad lantbrukets djur kan utsättas för på gårdarna. Om handläggarna tycker att något saknas i den information länsstyrelsen förmedlar om sambandet är det tänkt att studien även ska belysa detta.

Litteraturoversikt

Definition av våld

Enligt Världshälsoorganisationen (WHO) kan våld definieras som ”att medvetet använda eller hota om att använda fysisk kraft eller psykisk makt, mot sig själv eller andra, vilket antingen resulterar i eller har stor risk att resultera i skada, död, psykisk skada, utvecklingsbrister eller deprivering” (WHO, 2002, s. 5, egen översättning). Fysiskt våld kan innebära fysiska handlingar som till exempel fasthållning, slag, sparkar och sexuella övergrepp. Psykiskt våld kan användas genom att hota, skrämja eller försumma någon (WHO, 2002). Socialstyrelsen (2016, s. 12) beskriver sin definition av våld i handboken om deras arbete med våld i nära relationer såhär:

”Våld kan ta sig många olika uttryck. Det kan röra sig om grovt våld och sexuella övergrepp men också om handlingar som enligt rådande lagstiftning inte definieras som brott, men som kan ingå i ett mönster av utsatthet: verbala sexistiska kränkningar, isolering från familj, vänner och omgivning, ekonomiskt utnyttjande eller emotionell utpressning”

I denna studie används ordet våld som ett gemensamt begrepp för fysiska och psykiska våldshandlingar; i övrigt benämns andra ord i anslutning för att förtydliga vad som menas. WHO:s och i viss mån socialstyrelsens definitioner av våld anses även gälla när det är djur som utsätts. Psykiskt våld kan i dessa fall användas till exempel genom att skrämja dem eller uppträda hotfullt mot dem; fysiskt våld kan användas i form av till exempel sexuella övergrepp och slag, med eller utan redskap. Andra typer av våldshandlingar kan vara att försumma eller vanvårda djuren genom att inte tillåta dem bland annat daglig omvårdnad, ömhet och omtanke eller veterinärvård (Arkow et al., 2011).

I djurskyddslagen (SFS, 1988:534) finns ingen våldsdefinition. Där står istället att husdjur ska skyddas mot onödigt lidande och sjukdom och att de ska behandlas väl. Det står även att djuren bland annat ska hållas i god djurmiljö, att de ska ges tillräckligt med foder, vatten och tillsyn och att de ska ges nödvändig vård om tecken på ohälsa visas. Om lagen inte efterlevs ska ansvarig kontrollmyndighet gripa in; för närvarande har länsstyrelserna detta ansvar. Länsstyrelserna ska ge råd och hjälp för att djurägare ska kunna följa lagen; om lagöverträdelser påvisas ska detta beivras. Om djur hittas svårt sjuka eller skadade ska de avlivas och om djur utsätts för lidande som inte rättas till efter tillsägelse ska de omhändertas. Länsstyrelserna ska besluta om omhändertagna djur ska säljas, överlåtas på annat sätt eller avlivas; dessa handlingar ska alla ske genom Polismyndighetens försorg (SFS, 1988:534).

Våldsrelaterade skador

I samband med familjevåld kan förövaren använda djuret som ett verktyg genom att till exempel skada eller hota om att skada det för att styra och kontrollera sin familj (Roguski, 2012). Det är viktigt att minnas att djur är levande varelser som inte bara ska ses som ett verktyg för förövarens våldshandlingar (Adams, 1995); djuret kan på grund av detta även själv utsättas för skador och lidande. Om skador upptäcks på ett djur kan det vara svårt att med blotta ögat se om dessa är resultatet av våld eller av en olycka (Munro & Munro, 2008). Det kan också vara svårt att förstå att våld faktiskt kan förekomma i ett hem (Speight, 1989). Ett av de viktigaste stegen till att upptäcka att skador är våldsrelaterade är att inse att det finns människor som medvetet utsätter sina djur för våld (Munro & Munro, 2008; Speight, 1989).

Munro och Munro (2008) har tillsammans med veterinärer inom rättsmedicinsk patologi publicerat en bok där våldsrelaterade skador på djur visas och beskrivs. Boken sägs ha skrivits för att hjälpa veterinärer, advokater och andra yrkesgrupper att identifiera våldsrelaterade skador. Den verkar främst riktad till veterinärer då kliniska undersökningar krävs för att upptäcka vissa skador, men mycket kan tänkas kunna ses även av andra yrkesgrupper. De flesta skador som kan uppstå på ett djur är olycksrelaterade, men om ett djur blir skadat på grund av våld är det viktigt att ha kunskapen som krävs för att identifiera detta. Våldsrelaterade skador kan se ut på många olika sätt beroende på hur de har uppkommit. Djuren kan utsättas för fysiskt våld med trubbiga och vassa föremål som kan orsaka allt från ytliga blåmärken till djupa sår och frakturer. De kan få brännskador, skottskador och skador efter kvävningförsök och sexuella handlingar. Djuren kan även bli försummade eller vanvårdade, vilket skulle kunna ses genom återkommande fall av till exempel otrimmade horn och klövar som orsakar sår, för låga poäng vid hullbedömning eller skador och sjukdomar som inte får veterinärvård vid behov. Alla våldshandlingar lämnar inte yttre fysiska bevis, men de kan orsaka beteende-förändringar (Munro & Munro, 2008).

Munro och Munro (2008) har listat flera kännetecken som kan studeras för att reda ut om ett djurs skador är våldsrelaterade. Några av dessa kännetecken är upprepad förekomst av skador, att skadornas omfattning inte stämmer överens med djurägarens historia om uppkomst, att flera djur från samma hushåll har liknande skador, att djurägaren uppträder aggressivt vid frågor om skadeuppkomst och att djuret verkar vara rädd för ägaren. Om dessa kännetecken förekommer enskilt finns möjligheten att skadorna är olycksrelaterade, men i kombination med varandra kan det ge skäl till att misstänka att de är våldsrelaterade (Munro & Munro, 2008).

Våld mot djur och etik

Om moral kan beskrivas som människors tankar kring vad som är rätt eller fel handlande i olika situationer, så är etik de reflektioner och argument som kan användas vid analys av dessa tankar (Forsman, 2005). Etisk argumentation kan användas för att visa varför något anses vara rätt eller fel genom att sätta handlandet i olika perspektiv (Rachels & Rachels, 2015). Så länge djuren har varit en del av människans liv har de varit det för att tjäna ett visst syfte, till exempel för att vi ska få mat, kläder, transport eller beskydd (Sandøe & Christiansen, 2008). Med tiden har människorna utvecklat ett närmare förhållande till djuren, vilka utöver sitt ursprungliga syfte i många fall även kan ses som en källa till sällskap (Franklin, 1999). Djuren har i flera delar av världen blivit erkända som kännande varelser vilka vi bör visa hänsyn mot och skydda mot smärta och lidande (Forsman, 2005). Olika normativa etiska

teoriernas syn på vad som är rätt eller fel handlande gentemot djur skiljer sig åt och synen på människors och djurs moraliska status är vida omdiskuterat (Sandøe & Christiansen, 2008). Moralisk status har den individ som någon kan handla rätt eller fel gentemot (Forsman, 2005).

Ur kontraktsteoriens perspektiv är det bara människor som äger moralisk status (Rachels & Rachels, 2015). Människor är de enda som kan komma överens om vilka regler som ska följas i samhället och som kan dra fördel av att alla följer dessa regler. Eftersom djur inte kan ingå i liknande överenskommelser så kan de inte ha någon moralisk status (Rachels & Rachels, 2015). Djuren kan på så vis antas stå helt till människans förfogande och det ses inte som etiskt fel att använda djuren för att tjäna egna syften. Däremot kan djur skyddas av att människor bryr sig om dem; det är då inte rätt att utsätta ett djur för något som orsakar en människas misstykke (Sandøe & Christiansen, 2008). Två av de främsta djuretikerna Peter Singer och Tom Regan är båda sentientister, det vill säga anser att alla och enbart kännande varelser, oavsett art, är moraliska objekt (Sandøe & Christiansen, 2008). De menar att alla individer som kan känna till exempel lycka och lidande borde behandlas som sådana (Rachels & Rachels, 2015; Sandøe & Christiansen, 2008). Singer och Regan har olika etiska teorier som grund för sina argument. Singer argumenterar för utilitaristisk etik där rätt handlande anges vara det som resulterar i att alla kännande individers lycka maximeras totalt sett och lidandet minimeras. Regan argumenterar för djurrättsetik där alla individer som räknas in bland de kännande har samma rättigheter och egenvärde och bör respekteras i detta (Sandøe & Christiansen, 2008). Att utsätta djur för våld, eller använda djur i våldshandlingar mot en annan människa, kan ur alla dessa perspektiv mer eller mindre ses som etiskt fel.

Hur och varför djuren utsätts i samband med familjevåld

Hundar, katter och andra sällskapsdjur är de som oftast rapporteras bli utsatta för våldshandlingar. Ascione (1998) skriver om flera situationer där till exempel hundar, katter, fåglar och kaniner på olika sätt har blivit skadade eller dödade i samband med partnervåld. Tidigare forskning har för det mesta fokuserat på sällskapsdjuren; det förekommer dock att även lantbrukets djur, till exempel kor, höns, hästar och getter, far illa i samband med våld i nära relationer (Munro & Munro, 2008). Roguski (2012) beskriver händelser där förövare har skadat, dödat och/eller hotat om att skada eller döda djuren. En tjur som hade gjort något den inte fick lov att göra bestraffades av en förövare genom slag i huvudet med en batong. En gris som rymde från gården bestraffades med att en förövare sände ut jakthundar som fick springa ifatt och slita den i stycken. En förövare beskrivs berätta hotfulla historier för sina barn om vad den egna föräldern utsatte djur för under uppväxten, som att slita sönder gårdens får med händerna. En förövare beskrivs hota med att djuren skulle skadas om partnern lämnade relationen. Det berättas även om en förövare som tvingade sin partner till sexuella handlingar med djur (Roguski, 2012). Förövare kan även på andra sätt utnyttja djurens välmående för att uppehålla kontroll över sin familj. De kan till exempel överlåta ansvaret för djurens omsorg till sin partner; om partnern inte själv tar hand om de dagliga bestyrerna på gården, som utfodring eller tillsyn av djuren, kommer detta inte bli gjort (Holmberg, 2004). Om vapen finns i hemmet kan familjens rädsla öka ytterligare, då dessa kan användas som ännu ett verktyg i förövarens våldshandlingar mot människor och djur (Doherty & Hornosty, 2008). Vapnet kan till exempel användas i närheten av djuren i syfte att skrämja dem (Holmberg, 2004).

Roguski (2012) listar flera anledningar till varför djur blir utsatta i samband med familjevåld. Bland flera exempel beskrivs det att förövaren använder djuren för att visa vad partnern eller barnen skulle kunna utsättas för, för att straffa dem för oönskat beteende eller för att uttrycka ilska eller missnöje utan att fysiska bevis ska synas på partnern eller barnen. Det beskrivs även att djuren används som

utpressning för att partnern och barnen inte ska lämna hemmet eller att djuren straffas för att förövaren blir svartsjuk om någon visar kärlek gentemot dem (Roguski, 2012). Andra exempel kan vara att förövaren använder djuren för att bevisa sin styrka och sin makt eller att förövaren vill avlägsna det stöd som djuret kan vara för andra i familjen. Djuren beskrivs även kunna användas för att få barn att inte berätta för någon om våldet som sker mot familjen (Adams, 1995). Förövare som utsätter sina djur för våld tenderar att se dessa mer som ägodelar än som kännande varelser. De visar sällan kärlek eller omtanke mot djuren och pratar i princip endast med dem i form av kommandon eller hot (Carlisle-Frank et al., 2004). Den som utsätts för våld har ofta en nära relation till sina husdjur och dessa blir ofta ett stort emotionellt stöd för den utsatta (Flynn, 2000). Doherty & Hornesty (2008) berättar att många som upplever partnervåld tycker att det är värre när djuren blir utsatta än när de själva utsätts för våldet. Husdjuren ses som en del av familjen och är i många fall en viktig källa till kärlek och tröst (Doherty & Hornesty, 2008). Om den utsatta i ett våldsamt förhållande tvingas lämna kvar djuren vid flykt från sin partner är oron ofta hög att dessa ska fortsätta fara illa (Flynn, 2000).

Länsstyrelsernas information

Endast 3 av Sveriges 21 länsstyrelser har information på sin hemsida om sambandet mellan våld mot djur och våld i nära relationer. Länsstyrelsen Västmanland (2017) ger en kort sammanfattning om vad sambandet innebär, tillsammans med information om vem som ska kontaktas vid misstankar.

”När ett brott har begåtts mot människor och/eller djur så vänder du dig till Polisen i första hand.
När du misstänker att djur far illa ska du vända dig till Länsstyrelsen”

Hallands och Jönköpings länsstyrelser har liknande information om sambandet på sina hemsidor. De har dessutom varsin broshyr med mer information, lästips och hänvisning till vilka som ska kontaktas, bland annat socialtjänsten i respektive län (Länsstyrelsen Halland, 2017; Länsstyrelsen Jönköping, 2017). I övrigt skriver Länsstyrelsen Södermanland (2017) att polismyndigheten ansvarar för att de djur som länsstyrelsen omhändertar placeras i godkända stallar. Det uppges även att de tillsammans med polismyndigheten söker efter stallplatser för att tillfälligt kunna placera omhändertagna nötkreatur, får och hästar (Länsstyrelsen Södermanland, 2017).

Metod och material

Val av metod

Denna studie utgörs av en litteraturöversikt och en kvantitativ undersökning i form av en webbaserad enkät, hädanefters enbart kallad enkäten. Trost (2012) skriver att en kvantitativ metod ska användas om frekvenser ska anges, alltså om en studie görs för att se vad en viss del av befolkningen, eller en avgränsad population, tycker och tänker. Om en studie däremot görs för att analysera varför människor tycker och tänker som de gör ska en kvalitativ metod användas (Trost, 2012). Då denna studie ämnade undersöka vilken kunskap djurskyddshandläggare har om sambandet mellan våld mot lantbrukets djur och våld i nära relationer valdes en kvantitativ metod. Frågorna som ställdes hade som syfte att redogöra för bland annat hur många handläggare som har kunskap om ämnet, vilken kunskap de har om ämnet och vilka rutiner länsstyrelsen har vid ärenden som berör ämnet. Att använda enkät som metod är enligt Gillham (2008) det bästa sättet ”för att samla in relativt okomplicerade faktamässiga data som svar på slutna frågor, till exempel inom en definierad yrkesgrupp”. Enkät valdes som metod i den här studien för att geografin annars skulle kunna utgöra ett hinder vid insamling av materialet; med hjälp av mailutskick kunde enkäten nå alla länsstyrelser i landet. Enkäter har som fördel att de kan besvaras när

respondenten själv har tid och möjlighet och inga krav ställs på att alla frågor måste besvaras omedelbart (Gillham, 2008).

Risker med metoden

En nackdel med att använda enkät som metod kan vara att alla respondenter kanske inte lika lätt kan uttrycka sig i skrift. Att behöva skriva svaren på frågorna kan då medföra att dessa blir mer kortfattade och mindre nyansrika än om en muntlig intervju hade utförts (Gillham, 2008). Då respondenterna i denna studie är djurskyddshandläggare har det antagits att de i sitt yrke ofta dokumenterar bland annat iakttagelser av djur och kan på så vis tänkas vara vana vid att uttrycka sig i skrift. Antalet frågor blir också begränsade när en enkät används. Om för många eller för krävande frågor ställs kan respondenten tycka att enkäten blir för ansträngande att besvara och kan till följd välja att inte besvara den (Gillham, 2008; Hultåker, 2012). En annan nackdel med att använda enkät som metod kan vara att det finns en risk att svarsfrekvensen blir låg, vilket kan ha flera orsaker (Hultåker, 2012). Ett exempel är att enkätens utformning kanske inte kompatibel med alla respondenters datorer. Ju enklare enkät med så få inslag som möjligt av bilder eller annat som kräver högre prestanda, desto större är chansen att alla datorer kan hantera den (Hultåker, 2012). Denna studies enkät kan sägas var av enklare art då endast text användes. Den gjordes även på en webbsida där till exempel försäkringskassan och trafikverket har skapat enkäter (Enkät.se, 2017a). Anställda på andra myndigheter, som länsstyrelsen, kan alltså tänkas ha datorer vars prestanda är bra nog att hantera enkäter från just denna webbsida. Ett annat exempel som enligt Hultåker (2012) kan bidra till en låg svarsfrekvens är att större organisationers mailinkorg kan vara belagd med ett spamfilter. Något som beskrivs kunna fastna i spamfilter är enkäter som skickas ut för att undersöka alkohol- eller spelvanor och liknande (Hultåker, 2012). Många länsstyrelser har belagt sin mail med ett autogenererat svar som skickas ut som bekräftelse på att ett mail är mottaget. Ytterligare några länsstyrelser skickar manuellt ut en bekräftelse på att det mottagna mailet vidarebefordras till rätt avdelning. I denna studie skickades en länk till enkäten ut per mail till länsstyrelsernas allmänna epost-adresser, varifrån den vidarebefordrades till djurskyddshandläggarna. Då det kom in svar på enkäten från djurskyddshandläggare vid flera länsstyrelser kan det antas att mailutskicken inte fastnade i något spamfilter utan nådde fram till de tänkta respondenterna.

Enkätkonstruktion

Enkäten (se Bilaga 1) utgjordes av 14 frågor, varav en fråga var uppdelad i en a) och en b) fråga. Frågorna delades in i tre olika ämnen. Fråga ett och två berörde djurskyddshandläggarna själva och anges inte som ett eget ämne. Fråga tre till sex berörde deras kunskap kring sambandet mellan våld i nära relationer och våld mot djur. Fråga sju till nio berörde deras kunskap kring skador och våld mot lantbrukets djur. Fråga 10-14 berörde den information de har fått från sin nuvarande länsstyrelse gällande sambandet mellan våld mot lantbrukets djur och våld i nära relationer. Enkäten utformades efter rekommendationer från Trost (2012). Bland annat undveks negationer, långa formuleringar och krångligt språk när frågorna skrevs. Många frågor gavs också svarsalternativet ”Vet ej” (Trost, 2012). Detta alternativ gavs dock inte till frågor som ställdes för att undersöka om handläggarna tidigare har hört talas om sambandet, då ett sådant svarsalternativ inte ansågs vara befogat. Frågorna som ställdes i enkäten var mestadels stängda frågor med bestämda svarsalternativ där respondenterna fick välja ett svar per fråga. Alla stängda frågor hade även ett kommentarsfält för att de med egna ord skulle få en chans att förklara sitt svar på en fråga eller ge ytterligare kommentarer till frågan om sådana fanns. Utöver detta fick de ibland tips på vad de kunde skriva i kommentarsfältet, som att utförligare beskriva vilken kunskap de besitter. Öppna frågor, följdfrågor och kommentarsfält är något som Trost (2012)

tycker ska undvikas. Det beskrivs som krångligt och tidskrävande att hantera och tolka svar från sådana frågor. Det respondenterna har skrivit med egna ord var dock i denna studie tänkt att användas just som kommentarer och utförligare förklaringar till vilken kunskap de faktiskt besitter. Fråga 11, 12a och 12b var dock öppna frågor där respondenterna själva fick beskriva länsstyrelsens rutiner. Hultåker (2012) skriver att bristen på enkel översikt av en enkät, i jämförelse med postalt utskickade enkäter, är en nackdel. På grund av detta kan respondenter ge upp besvarandet när som helst under enkätens gång då de inte vet hur många frågor de har kvar att besvara. Ovissheten kan skapa ett stressmoment och detta kan orsaka än lägre svarfrekvens (Hultåker, 2012). I studiens enkät blev respondenterna informerade om det totala antalet frågor och uppdelningen av dessa redan vid start. De fick veta att varje ny ämnesrubrik utgjorde en separat flik och att varje flik endast hade tre till sex frågor. Respondenterna fick möjlighet till god översikt av enkäten under besvarandet och behövde inte svara på alltför många frågor innan framsteg kunde ses. De hade även möjlighet att gå tillbaka till tidigare besvarade frågor med hjälp av flikarna, om de i ett senare skede ville redigera sina svar.

Urval och genomförande

Djurskyddshandläggare valdes ut som målgrupp då dessa finns i hela landet och är en yrkesroll som har mycket kontakt med djur under arbetstid. Djurskyddshandläggare besöker även gårdar regelbundet och kan då tänkas ha stor chans att upptäcka om våld sker på en gård. Polismyndigheter, sociala myndigheter och liknande blev inte inkluderade i denna studie på grund av arbetets omfattning, men framtida studier bör göras för att undersöka vilka kunskaper dessa yrkesroller har. Då enkät valdes som metod kunde denna skickas ut till djurskyddshandläggare på alla länsstyrelser i Sverige. Enkäten skapades på webbplatsen Enkät.se (Enkät.se, 2017b). Den skickades först till en testgrupp bestående av 20 personer med rötter inom olika områden, med mer eller mindre relevanta kunskaper för studiens ämne. Med testgruppens hjälp gjordes frågor och svar så tydliga som möjligt för att minska riskerna för missförstånd. När enkäten ansågs vara färdig skickades den ut med mail till alla länsstyrelsers allmänna epost-adresser för att därifrån vidarebefordras till djurskyddshandläggarna (se Bilaga 2). Nio dagar efter första mailutskicket, åtta dagar före enkätens sista svarsdag, skickades ett påminnelsemail ut till alla länsstyrelser tillsammans med en kopia av föregående mail (se Bilaga 3). Respondenterna fick totalt 18 dagar på sig att besvara enkäten. De stängda frågornas svar hanterades av enkätverktyg på webbplatsen, där svaren sorterades och organiserades automatiskt; diagram och tabeller utformades dock manuellt. Kommentarer till de stängda frågorna analyserades manuellt och presenteras tillsammans med svaren. I enlighet med vad Gillham (2008) skriver om att skapa kategorier av inkommet material har kommentarerna och de öppna frågornas svar kategoriserats efter återkommande nyckelord för att sedan presenteras antingen tillsammans i löpande text eller som citat. Under tiden enkäten var aktiv utfördes sökning efter litteratur baserat på enkätens frågor, som sedan användes vid diskussion av respondenternas svar.

Reliabilitet och validitet

En vetenskaplig studies reliabilitet, eller tillförlitlighet, är hög om den kan upprepas med samma metod och få samma resultat oavsett vem som utför studien. En undersöknings reliabilitet grundar i att alla respondenter svarar på alla frågor under exakt samma förutsättningar; genom att standardisera respondenternas situationer kan reliabiliteten höjas (Trost, 2012). Om frågor i en enkät tolkas olika eller missförstås av respondenter kan detta sänka reliabiliteten. Med validitet, eller giltighet, menas att ett instrument eller en fråga mäter det den är tänkt att mäta. En fråga ska generera ett svar som är logiskt att få som svar på just den fråga som ställs. Frågan ska alltså formuleras korrekt och den ska inte kunna

missuppfattas av någon respondent. Om detta sker är studiens validitet, och även reliabilitet, låg (Trost, 2012). Enkäten i denna studie skickades först ut till en testgrupp för att frågor och svar skulle förtydligas och på så vis öka chansen att alla respondenter tolkade enkäten likadant och att inga frågor missuppfattades. Enkäten skickades sedan ut samtidigt till alla länsstyrelser, alla respondenter fick samma frågor och alla fick lika lång tid på sig att besvara frågorna. Utifrån detta kan det sägas att studiens reliabilitet och validitet är hög.

Bortfallsanalys

Det kan finnas många skäl till varför bortfallet i denna studie var så stort, utöver vad som beskrivs tidigare om risker med metoden (se antalet respondenter under rubriken respondenter). Dels kan det tänkas att endast de med kunskap om det generella sambandet mellan våld mot djur och våld i nära relationer svarade på enkäten. Hur mailet vidarebefordrades från den allmänna epost-adressen till djurskyddshandläggarna kan också tänkas ha bidragit till vilka som svarade. Trots att det angavs att mailet skulle vidarebefordras till alla djurskyddshandläggare kan det vid vidarebefordring tänkas till exempel ha skrivits att de med kunskap om ämnet gärna får besvara enkäten. Detta kan ha gjort att flera handläggare bortsåg från mailet då de själva inte kände sig ha tillräcklig kunskap för att det skulle gälla dem. För att minska denna risk borde det ha tydliggjorts vid mailutskicken hur vidarebefordring skulle ske, med exempel på vad som skulle kunna skrivas i mailet som gick från länsstyrelsens allmänna epost-adress till djurskyddshandläggarna.

Respondenter

Totalt 69 av Sveriges 200 djurskyddshandläggare, från 14 av landets 21 länsstyrelser, svarade på enkäten. Detta ger en svarsfrekvens på 34,5 %. En låg svarsfrekvens är, som ovan nämnt, inte ovanligt förekommande när enkät används som metod. De inkomna svaren kan inte användas för att visa på vilken kunskap alla handläggare besitter, men de kan tänkas kunna användas för att få en översiktlig bild av det. Enligt Gillham (2008) är användandet av namn eller initialer för att ge respondenten en identitet ett sätt att öka känslan av autenticitet i en rapport. Enkäten är dock anonym, vilket innebär att svaren inte ska kunna härledas till någon enskild person (Trost, 2012) Varken namn, ålder, kön eller liknande har därför angetts som frågor att besvara i denna undersökning, främst för att ge respondenterna en extra försäkran om att enkätens svar hålls anonyma. Namn eller initialer används således inte vid redovisning av svar. Vid inkomna svar tilldelades respondenterna varsitt nummer från 1-69 vilka används bland annat vid citering av svaren. Vilken länsstyrelse respondenterna arbetar för var fråga 1 i enkäten (se Tabell 1) och hur länge de har arbetat som djurskyddshandläggare var fråga 2 (se Tabell 2).

Tabell 1. Sammanställning av respondenternas svar på Fråga 1

Länsstyrelse	Antal respondenter
--------------	--------------------

Gotland	2
Gävleborg	1
Halland	6
Jämtland	3
Jönköping	6
Kalmar	2
Kronoberg	2
Skåne	2
Stockholm	9
Södermanland	5
Värmland	3
Västernorrland	2
Västmanland	3
Västra Götaland	11
Ej angett	12

Tabell 2. Sammanställning av respondenternas svar på Fråga 2

År som handläggare / Ålderskategori	Antal respondenter
< 1 år	5
1-5 år	24
6-10 år	27
11-15 år	6
16-25 år	7

Av dem 69 som svarade på enkäten var det 12 handläggare som inte angav vilken länsstyrelse de arbetar för. Det kan finnas många anledningar till detta val, varav en kan tänkas vara att de själva ville säkerställa sin anonymitet. Svaren från dessa handläggare hade i en större undersökning med fler respondenter kunnat uteslutas om stor vikt skulle vilja läggas på geografisk analys med alla respondenter involverade. Då denna studies svarsfrekvens är låg, med ett från början relativt litet urval av tänkta respondenter, har dessa svar valts att inte uteslutas. Detta borde dock inte påverka de slutliga resultaten på något vis då studiens syfte är att generellt undersöka djurskyddshandläggarnas kunskaper om sambandet mellan våld mot lantbrukets djur och våld i nära relationer, utan koppling till geografisk tillhörighet.

Resultat

Under denna rubrik redovisas respondenternas svar på frågorna tre till fjorton i enkäten. Allt som återges är handläggarnas egna ord och är tänkt att läsas och tolkas därefter. Orden respondenter och handläggare används synonymt för de djurskyddshandläggare som har svarat på enkäten. Citat som används har redigerats för rättning av språk och för att hålla svaren anonyma.

Sambandet

Här redovisas svaren på fråga tre till sex i enkäten, vilka berörde handläggarnas kunskap kring sambandet mellan våld i nära relationer och våld mot djur. Alla frågor är stängda och handläggarna fick välja ett alternativ per fråga.

Fråga 3

Alla utom respondent 55 svarade att de tidigare har hört talas om sambandet mellan våld i nära relationer och våld mot djur. Respondent 65 gav sin definition av sambandet:

”Sambandet innebär att det ofta finns ett samband mellan våld i nära relationer och djur i hemmet. Blir någon i familjen misshandlad blir ofta även djuren i familjen det och vice versa”

En stor del av detta samband handlar enligt respondent 63 om att ha makt både över djur och över människor med hjälp av våld och hot om våld mot djur. Respondent 36 skrev att våld kan utövas mot djur för att en partner ska stanna i en relation. Som kommentar om varifrån de har fått information om sambandet skrev respondent 6 så här:

”En medarbetare på Länsstyrelsen jobbar mycket aktivt med denna fråga och informerar oss djurskyddshandläggare med jämna mellanrum. Vi har även läst informationsboken "Med husbondens röst - Om våld mot djur i misshandelsrelationer" samt informationshäftet "Våld mot djur och våld i nära relationer". Vi har informationsmaterial som delas ut till personal inom socialtjänsten angående att man ska vara uppmärksam även på djuren. Vi har ett fungerade samarbete med socialtjänst och polis”

Respondent 58 har fått kunskap om sambandet via vänner och sociala medier, men känner inte att ämnet har diskuterats i arbetet. 17 handläggare har enligt kommentarerna deltagit i bland annat utbildningar, föreläsningar, seminarier, kurser, workshops och konferenser om ämnet. Fyra handläggare har även deltagit i olika möten och temadagar om ämnet tillsammans med Veterinär Omtanke Om Våldsutsatta (VOOV), Socialstyrelsen och polisen. En respondent skrev att djurskyddshandläggarna i Västmanland samarbetar med Carin Holmberg och Nathalie Nordén i projektet "Våld mot djur och i nära relation".

Fråga 4

På fråga 4 svarade strax över hälften av alla respondenter att de i sin yrkesroll har stött på sambandet mellan våld i nära relationer och våld mot djur. Se fördelningen av alla svar i diagrammet nedan.

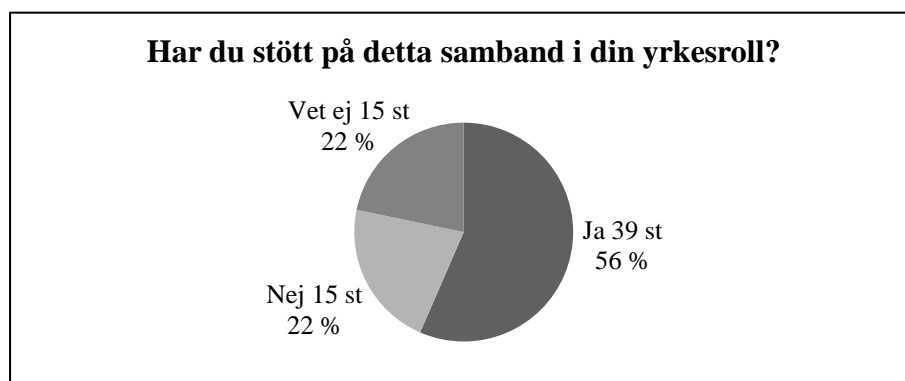

Diagram 1. Respondenternas svar på Fråga 4.

Av dem som svarade ja på frågan skrev sex handläggare att de har stött på sambandet under ärenden gällande sällskapsdjur. Respondent 64 berättade om en kvinna som sitter i skyddat boende vars partner har djuren som hållhake för att hon ska komma tillbaka. Tre respondenter beskrev situationer där de visste eller misstänkte att våld sker mot människor eller mot djur och att de vid en kontroll kan se eller uppleva att våld även förekommer mot andra i hemmet. Det uppges dock vara svårt att veta säkert att våld förekommer. Respondent 23 skrev att det är vanligt att de upptäcker att en lantbrukare mår dåligt av någon anledning och att detta då kan resultera i skötselproblem som handläggarna får ställa krav på att lantbrukaren ska lösa. Sex respondenter skrev att de flera gånger har misstänkt att våld sker i hemmet men att det inte alltid går att bevisa. Respondent 53 skrev att de i sådana fall alltid gör en orosanmälan. Några respondenter har beskrivit sina upplevda misstankar såhär:

”Misstankar vid kontroll av sällskapsdjur. Beteendet hos djuren signalerade om att våld förekommer. Även hos partnern. Dock inga bevis. Information till socialtjänsten. Har uppmärksammat våld mot nyförlöst kvinna i samband med kontroll av en mjölkgård. Polisanmälde lantbrukaren. Fallet lades ner”

– Respondent 44

”Jag har stött på det några gånger då jag gjort anmälningskontroller på sällskapsdjur efter anmälan om att djuret misshandlas och vid kontrollen ser skador eller "kuvat" beteende hos kvinnan i huset. Har även misstänkt det vid andra kontroller då jag vet att kvinnan misshandlas och hunden till exempel haft skador där man "tappat" hett vatten på hunden så att denne fått brännskador. Svårigheten är att annars se skador på djuren, det är mycket svårt att se om skadorna inte är mycket allvarliga”

– Respondent 29

Respondent 69 svarade nej på frågan med kommentaren att djurskyddsbrister såsom dålig skötsel i samband med våld i nära relation har upplevts, men inte våld mot djuren. Av dem som svarade vet ej på frågan skrev sex handläggare att misstankar om att våld sker i hemmet har funnits, men att det inte går att veta säkert då inget har kunnat bevisas. Respondent 58 tror att det kan vara svårt att upptäcka att våld förekommer vid en kort kontroll. Respondent 65 skrev att våld kan ha förekommit utan att det märktes och att uppmärksamheten har ökat efter deltagande i utbildningar om ämnet.

Fråga 5

Nästan två tredjedelar av respondenterna svarade att de har hört talas om eller stött på att sambandet även förekommer bland lantbrukets djur (se diagrammet nedan).

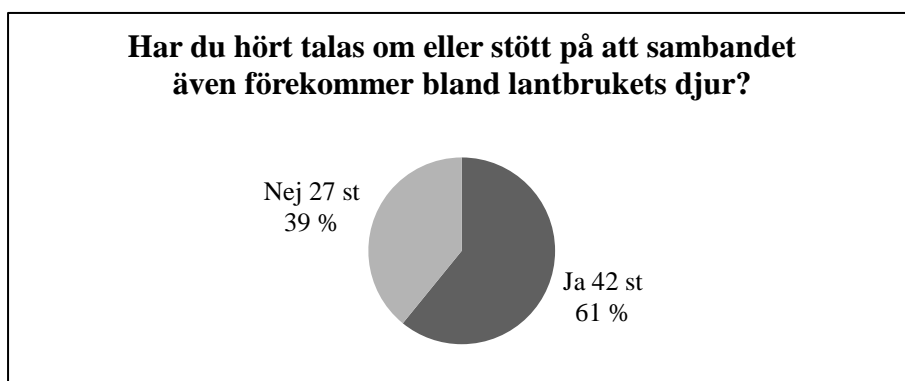

Diagram 2. Respondenternas svar på Fråga 5.

Fyra handläggare skrev att de har hört talas om eller fått information om att lantbrukets djur kan vara utsatta, men att de själva inte har stött på det. Tre handläggare tror att sällskapsdjur och hästar främst blir utsatta. Respondent 57 skrev att favoritdjur, som till exempel flasklamm, också kan riskera att utsättas men att lantbruksdjur i övrigt inte utsätts i samma utsträckning som sällskapsdjur och hästar. En förklaring som anges av respondenten är att det krävs att den utsatta partnern har ett känslomässigt band till djuren eftersom hoten och våldet annars missar sitt syfte. Respondent 29 verkar vara av samma uppfattning då de båda skrev att det inte förekommer våld mot lantbrukets djur om det är förövarens egna djur eller om förövaren själv drabbas till exempel ekonomiskt av det. Respondent 1 skrev dock att detta tyvärr kan förekomma bland de flesta djurslag och några handläggare beskrev ärenden där våld mot djur och människor har eller misstänks ha förekommit på gården.

“Jag har sett djurägare som sparkat på en ko och en annan rycka av gödselpansar från en ko så att päls följde med”

– Respondent 21

“Har varit ute på en kontroll på en mjölkgård där sonen var väldigt kuvad och man förstod att hans far utövade våld i deras relation”

– Respondent 53

”En gång, handlade om ett par, där kvinnan inte vågade sköta eller hämta sin häst eftersom hon uppgav att hon var rädd för sin f.d. man/sambo...”

– Respondent 11

Respondent 11 skrev vidare att det kan vara svårt att veta säkert att våld förekommer på en gård då det även kan finnas andra omständigheter som spelar in i ärendena. Respondent 23 förklarar att de under ärenden på gårdar med lantbruksdjur ofta bara möter en person i hushållet. Att kunna se och lyckas uppfatta ett samband mellan att våld förekommer mot människor och mot djur uppges då vara svårt.

Fråga 6

På frågan om respondenterna har upplevt att något av lantbrukets djurslag kan vara särskilt utsatt för sambandet svarade alla utom tre att de inte har eller att de inte vet om de har upplevt det. Se fördelningen av alla svar i diagrammet nedan.

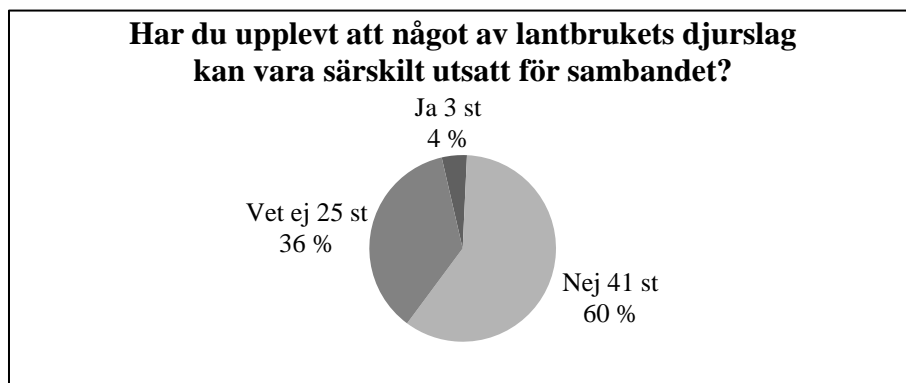

Diagram 3. Respondenternas svar på Fråga 6.

Respondent 35 svarade ja med kommentaren att fysiskt våld inte har förekommit, men att hästar har upplevts användas som utpressning eller psykisk påtryckning vid skilsmässor och partvister. Respondent 45 skrev att det är främst hundar och katter som upplevs vara utsatta. Respondent 2 svarade vet ej med kommentaren:

”Utan att ha några egentliga belegg för det så antar jag att sällskapsdjur som hund är mer utsatt. Jag gissar även att sällskapsdjur som man ofta köper till barn som kaniner och marsvin kan var mer utsatta”

Respondent 63 svarade nej och kunde inte uttala sig om detta då för få ärenden inom ämnet har förekommit. Som kommentar på att ha svarat nej eller vet ej beskrev sju handläggare egna tankar och funderingar kring ämnet istället, då de inte har erfarenheter av det. Tre av dem nämner att hästar skulle kunna tänkas vara mest utsatta, med förklaringen att djurägare ofta har en närmare relation till dem än övriga lantbruksdjur. Respondent 15 beskrev olika djurslag som kan tänkas vara särskilt utsatta:

”I så fall häst om du räknar in det till lantbruksdjur... Annars snarare att det rör sig om mindre hobbybesättningar där det är kvinnan som har djuren, då spelar det inte så stor roll om det rör sig om häst, ko eller hund... Kopplingen till större lantbruksföretag tror jag är betydligt mindre”

Respondent 23 svarade nej och skrev att det mer har upplevts att tjuvar hanteras mer hårdhänt, bland annat att redskap såsom grepar kan användas när ägaren vill att djuret ska flytta på sig. Respondent 13 svarade vet ej på frågan och kommenterade att vissa djurägare kan tänkas utöva sin makt över lantbruksdjuren genom hårdhänt hantering eller genom att låta sin frustration gå ut över dem.

Våld och skador

Här redovisas svaren på fråga sju till nio i enkäten, vilka berörde handläggarnas kunskap och tankar gällande skador och våld mot lantbrukets djur. Dessa stängda frågor är påståenden som handläggarna fick ta ställning till genom att välja det alternativ som passade bäst in på dem.

Fråga 7

På detta påstående svarade lite mer än en tredjedel av respondenterna att de med stor eller viss säkerhet kan se skillnad på olycksrelaterade och våldsrelaterade skador hos lantbrukets djur. Se fördelningen av alla svar i diagrammet nedan.

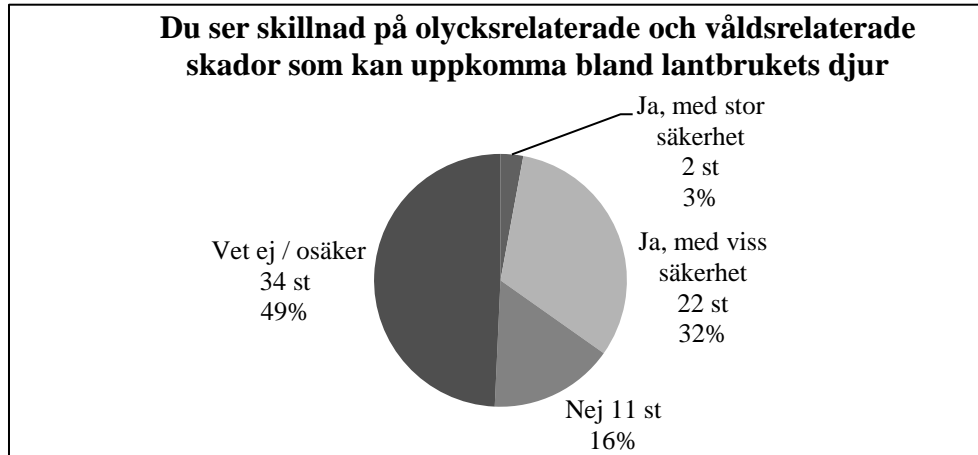

Diagram 4. Respondenternas svar på fråga 7.

Respondent 15 och 35 svarade nej och skrev att det är svårt att avgöra skadors uppkomst. Vidare skrev respondent 15 att de flesta skador är omöjliga att se om de är gjorda av en människa, av andra djur eller av inredningen. En skärskada sägs exempelvis vara svår att se om den är ett resultat av våld eller om djuret bara har råkat riva sig. Uppenbara skador på orimliga ställen på ett djur uppgavs som undantag, till exempel skador från sexuella handlingar såsom skärsår i eller kring könsorgan. Respondent 11 skrev att det kan vara lättare att se ett skadesamband om någon kan berätta hur djuret blev skadat. Fem handläggare svarade vet ej/osäker och skrev att de sällan eller aldrig ser skador på djur. Respondent 31 antog att försummade djur med resultat undernäring, nedsmutsning eller långa klövar inte hörde till frågan och respondent 69 har bara sett produktionsrelaterade skador såsom bogsår på grisar. Tre handläggare skrev att det är svårt för dem att bedöma skadeuppkomst då skadorna kan vara orsakade av annat än direkt våld. Respondent 62 anser att djuren bör undersökas av veterinär för att avgöra orsaken till skadorna. Respondent 21 skrev att visst våld mot revben är typiskt för misshandel. Respondent 58 svarade vet ej/osäker och förklarade sitt svar med kommentaren:

”Uppenbara skador som inte kan förklaras, exempelvis rivmärken på ryggen som inte hör till inredning eller andra djur skulle jag misstänka (varit med om situation när en djurhållare blev arg på en sugga och rev henne på ryggen med ett verktyg, men inte som djurskydds-handläggare). Men andra typer av skador är nog svårt att se, eller reflektera över att skadan verkar märklig”

Åtta handläggare gav olika kommentarer till att ha svarat ja, med viss säkerhet. Respondent 29 skrev att de flesta skador som upptäcks på lantbrukets djur kan relateras till inredning eller liknande. Respondent 33 har fått en föreläsning via Statens Veterinärmedicinska Anstalt (SVA) om typer av skador i bevissyfte. Respondent 6 skrev att våld kan förekomma på många olika sätt; vissa skador kan vara uppenbara medan andra kan kräva obduktion för att upptäckas. Två handläggare har i kommentarsfältet skrivit förklaringar till sina svar:

”Säker kan man aldrig vara helt men man kan utesluta en del genom frågor och beroende på svaren kan man få en hint om hur skadan uppkommit och om det verkar rimligt eller ej”

– Respondent 23

”I många fall kan man starkt misstänka att våld förekommer/har förekommit, men det kan mycket sällan bevisas då det sällan finns foto/film eller oberoende vittnen till händelsen. Länsstyrelsen kan inte agera utifrån endast en känsla eller misstanke”

– Respondent 7

Respondent 9 skrev att det kan vara svårt att se vissa skador då päls kan täcka blåmärken och liknande. Piskskador och revbensskador anges i övrigt som exempel på skador; vanskötsel och brist på tillsyn anges som exempel på vad människor, inte olyckor, orsakar.

Fråga 8

Mer än hälften av alla handläggare svarade att de med viss säkerhet kan se om lantbruksdjur blir illa behandlade och inte trivs med en ägare. Se fördelningen av alla svar i diagrammet nedan.

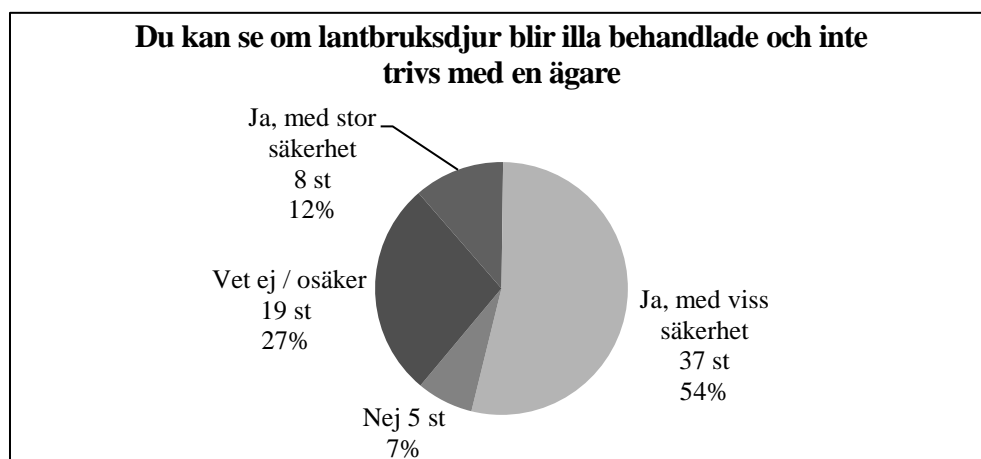

Diagram 5. Respondenternas svar på fråga 8.

Respondent 9 och 35 svarade nej och skrev att detta är mycket svårt att avgöra då det finns många parametrar att ta hänsyn till. Respondent 28 handlägger enligt kommentar inga lantbruksdjur och svarade därför nej på frågan. Respondent 15 svarade också nej, men skrev som kommentar:

”Ett djur som uppvisar rädsla eller aggressivitet i närheten av sin ägare kan vara ett tecken på att något eventuellt inte står rätt till. Men det kan lika gärna bero på hur djuret är, det finns lättstressade individer likväl som stresståliga. Oftast finns det andra tecken på dålig skötsel, t.ex magra djur, skitiga djur som tillsammans med djurens beteende kan vara ett tecken på att de blir dåligt behandlade”

Av dem som svarade vet ej/osäker skrev tre handläggare att de kan uppfatta om djur är stressade eller skyggar undan, men att orsaken till det är svår att veta. Respondent 58 tror att detta är svårare att uppfatta på lantbruksdjur än på exempelvis en hund och respondent 41 skrev att det är svårt att kunna se något vid en kort kontroll. Respondent 43 och 53 skrev att det kan vara svårt att avgöra om lösgående

lantbruksdjur är skygga för eller undviker djurägaren eller om de bara inte är tama. Respondent 16 och 47 skrev att djur ofta kan bli stressade vid kontroller eftersom handläggaren är en främling, då är det svårt att se om det är deras eller ägarens närvaro som är orsaken till beteendet. Av dem som svarade ja på frågan skrev fyra handläggare att missämja mellan djur och ägare kan ses på bland annat djurens kroppsspråk, beteende, signaler och på deras harmoni. Respondent 33 skrev att detta särskilt syns när ägaren närmar sig djuren. Respondent 63 skrev som kommentar:

”Det är lätt att se hur djuren uppför sig när jordbrukaren rör sig bland dem. Ibland kan man även se hur hen hanterar djuren och deras attityd gentemot djuren”

Respondent 64 skrev att det syns att ett djur blir illa behandlat om det förekommer bristande skötsel och tillsyn. Det är svårare att se om djur inte trivs med sin ägare, med undantag för rädsla som skulle kunna synas. Respondent 69 skrev att nötkreatur kan ses vara rädda för ägaren och att det då eventuellt kan bero på att våld förekommer. Respondent 57 skrev att det går att se oro och skygghet. Respondent 6 och 38 skrev detsamma men att det är svårt att avgöra om det är ägaren som är orsaken då djur kan vara skygga utan orsak och hästar kan vara strykrädda på grund av tidigare erfarenheter. Respondent 52 svarade ja på frågan men tror inte att detta är en bra indikator då det kan vara de mest kontaktsökande och tillgivna djuren som utsätts för våld. Misstankar om att djuret utsätts för våld skulle behöva utredas av veterinär, eller genom att provocera djuret på olika sätt, för att kunna konstateras, vilket sägs vara svårt vid en vanlig kontroll.

Fråga 9

Alla utom nio handläggare svarade att de till stor eller viss del känner till olika sätt på vilka lantbrukets djur kan utsättas för fysiskt och/eller psykiskt våld. Se fördelningen av alla svar i diagrammet nedan.

Diagram 6. Respondenternas svar på fråga 9.

Av dem som svarade ja gav sju handläggare exempel på hur djur kan utsättas för fysiskt och psykiskt våld, bland annat slag, sparkar och ovarsam eller hårdhänt hantering. Även att böja svansen på djuren, slå och skrika eller använda föremål såsom elfösare i syfte att förflytta dem. Andra exempel var att undanhålla föda och vatten, att separera djur från varandra eller att hålla dem i olämpliga grupper. Respondent 57 skrev dock att psykiskt våld i form av separation är lagligt när det till exempel handlar om att skilja på ko och kalv vid avvänjning. Respondent 11 skrev som kommentar till sitt svar exempel på hur djur kan utsättas för våld i samband med partnervåld:

”Ja, framförallt genom att en person i förhållandet (oftast kvinnor) förhindras att sköta om sina djur eller förnekas att hämta med sig djuren vid separation/skilsmässa. Har kännedom om att lantbruksdjur kan bli sexuellt utnyttjade. Men har inte kännedom om detta i samband med våld i nära relationer”

Respondent 58 svarade nej och känner sig ha dålig kunskap om ämnet och respondent 69 svarade vet ej/osäker men gav förslaget att hästar kan piskas onödigt mycket.

Information och rutiner

Här redovisas svaren på fråga 10 till 14 i enkäten, vilka berörde den information som handläggarna har fått från sin nuvarande länsstyrelse gällande sambandet mellan våld mot lantbrukets djur och våld i nära relationer. Fråga 10 är ett påståande där handläggarna fick välja det alternativ som passade bäst in på dem. Fråga 11, 12a och 12b är öppna frågor där de fick svara med egna ord. Fråga 13 och 14 är stängda frågor där de fick välja ett alternativ per fråga.

Fråga 10

På frågan om handläggarnas länsstyrelse har förmedlat information till dem om sambandet gällande just lantbrukets djur blev svaren jämnt fördelade mellan alternativen. Exempel som gavs i frågan om hur länsstyrelserna kunde ha förmedlat informationen var genom informationsmaterial och litteratur, föreläsningar, seminarier eller diskussionstillfällen. Se fördelningen av respondenternas svar i diagrammet nedan.

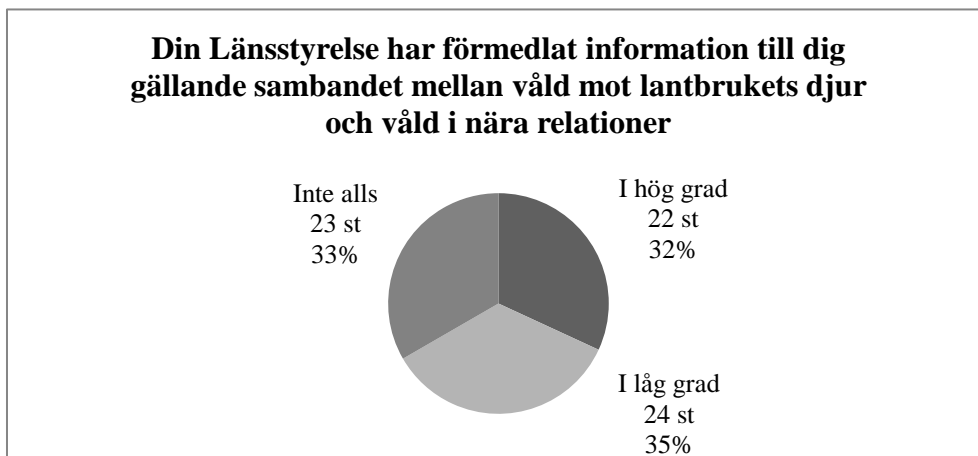

Diagram 7. Respondenternas svar på fråga 10.

10 handläggare skrev som kommentar till sina svar att de har fått information från sin eller någon annan länsstyrelse genom bland annat föreläsningar, utbildningsdagar, seminarier, kurser eller olika möten angående ämnet. Respondent 56 har deltagit i en kurs om ämnet, dock inte genom sin länsstyrelse. Två andra handläggare har också fått information om ämnet från annat håll. Respondent 52 har fått sina kunskaper genom sina studier inom Etologi och Djurskyddsprogrammet och respondent 9 är självlärd i ämnet:

”Det mesta jag kan om det har jag lärt mig själv då jag funderade på att skriva mitt exjobb om sambandet mellan våld i nära relationer och våld mot djur. Att det skulle behövas ett gemensamt

program som gjorde att det flaggade för om någon blivit dömd för djurplågeri alternativt t.ex kvinnomisshandel i nära relationer”

Nio handläggare skrev att den information de har fått inte har handlat om lantbrukets djur specifikt utan främst om att sällskapsdjur och hästar blir utsatta. Två handläggare skrev att lantbrukets djur har varit involverade i informationsförmedlingen men att sällskapsdjuren oftast står i fokus. Respondent 18 skrev att de inte skiljer på lantbrukets djur eller sällskapsdjur; informationen omfattar alla djur.

Fråga 11

Här ställdes handläggarna inför ett scenario där de får in ett djurskyddsärende om att lantbruksdjur på en gård misstänks fara illa i samband med våld i nära relationer. Handläggarna fick här svara på frågan om vilka rutiner deras länsstyrelse har vid ärenden som dessa. 28 handläggare beskrev sina olika länsstyrelsers rutiner. 25 av dessa beskrev till exempel att de utför en kontroll för att se till djurens situation eller för att kunna upptäcka om det råder brister i djurhållningen eller att de pratar med den utsatta personen för att få mer information om situationen. Andra exempel var att de anmäler, hänvisar till eller lämnar vidare ärendet till polis eller till socialtjänst vid misstanke om att våld mot människor eller djurmisshandel sker. Några av dessa handläggare beskrev rutinerna såhär:

”Vi gör en kontroll för att skapa oss en uppfattning om situationen. Finns misstanke om våld i nära relation görs en orosanmälan om det. Finns det tydliga skador på djuren eller andra brister i djurhållningen så får vi ta ställning till vad som är rätt åtgärd baserat på allvarlighetsgraden”

– Respondent 62

”Vid endast misshandel hänvisas ärendet till polisen. Om djur far illa på annat sätt görs en kontroll. Det krävs att brister i djurhållningen åtgärdas. Om det verkar finnas tecken på misshandel i familjen görs en orosanmälan till socialen”

- Respondent 27

”Åker omgående ut tillsammans med kollega. Ej föranmäld. Medtar kamera. Polishandräckning/veterinär om det bedöms nödvändigt”

– Respondent 31

”Kontakt med sociala myndigheten. Undersöker om skador finns som tyder på våld mot djuret och i sådant fall begära en veterinärundersökning för att få ett utlåtande. Därefter kan förbud skrivas om tillräckligt underlag finns”

– Respondent 12

Utöver detta skrev respondent 45 att de har en grupp som samverkar över alla enheter som berörs på länsstyrelsen och att de har telefonnummer till krisgrupper, socialtjänst, präst, Lantbrukarnas Riksförbund (LRF) och polis vid akuta ärenden. Respondent 51 skrev att de tillhandahåller informationsfoldrar med kontaktuppgifter. Respondent 52 berättade att deras länsstyrelse inte har för rutin att prioritera ärenden enbart för att ett djur kan fara illa i samband med våld i nära relation; det måste finnas något om själva djuret i ett ärende för att det ska prioriteras. Tre handläggare skrev inget svar alls på frågan. 38 handläggare skrev att de inte vet om rutiner finns eller att de inte har rutiner. 21 av dessa skrev endast att de inte har några rutiner, utan vidare förklaring. Sju handläggare skrev att

rutiner inte finns då liknande ärenden inte har förekommit eller sällan förekommer. Några av handläggarnas svar löd såhär:

”Inga [rutiner], men en av våra länsveterinärer föreläser m.m för andra veterinärer och myndigheter för att sprida kunskap för att upptäcka dessa ärenden”

- Respondent 30

”Jag känner inte till att vi fått in något sånt ärende med informationen att det skulle vara våld i nära relation. Det förekommer att man kan ana att det eventuellt förekommer våld i nära relation i sällskapsdjursanmälningar. När anmälningar rör lantbruksdjur sägs ofta ganska lite om djurhållarna, mer om själva djurhållningen”

- Respondent 46

”Inga uttalade [rutiner]. Vi skulle åka på kontroll troligen med handräckning för att säkerställa kontroll och tala med vederbörande om hur hen mår och höra vad vi kan göra för att se till att djuren får den vård de behöver”

- Respondent 23

10 handläggare gjorde som respondent 23 ovan och beskrev hur de antagligen skulle agera vid liknande ärenden trots att uttalade rutiner inte finns. Exempel som gavs här var att de under möten diskuterar hur ärendet ska hanteras, att de hanterar ärendet som ett vanligt anmälningensärende med kontroll på gården eller att de utför en kontroll för att se om det går att få fram mer information om situationen. Andra exempel var att de anmäler till socialtjänsten vid misstanke om att våld mot människor sker eller att de anmäler eller lämnar vidare ärendet till polis vid misstanke om att djurmisshandel sker eller om någon har tillfogat djur lidande.

Fråga 12a

Här ställdes handläggarna inför ett scenario där lantbruksdjur på en gård utsätts för våld i samband med partnervåld. Den utsatta partnern ska fly till skyddat boende och kontaktar länsstyrelsen för att be om hjälp med att förflytta djuren från gården. Handläggarna fick här svara på frågan om vilka rutiner deras länsstyrelse har vid ärenden som dessa. 18 handläggare beskrev sina olika länsstyrelsers rutiner. Några av dessa skrev att de kan omhänderta djuren om den flyende partnern står som ägare på dem och om situationen är akut eller om ägaren inte kan ordna hjälp för dem på annat sätt. Andra handläggare uppgav att länsstyrelsen inte har möjlighet att hjälpa till vid flytt eller omplacering av djur och att de inte kan omhänderta djur som inte är övergivna eller vanvårdas. Respondent 15 skrev att omplacering och flytt av djur sker på ägarens bekostnad och att de därför först brukar tipsa om att den utsatta ska försöka få hjälp med flytt från annat håll. Andra exempel på rutiner var att handläggarna hänvisar till eller kontaktar andra organisationer eller myndigheter som kan hjälpa till såsom VOOV, LRF, socialtjänst eller kvinnofridslinjen eller att de hänvisar till polisen, eller att dessa meddelas och får ta över ärendet, om djur utsätts för våld. Respondent 18 skrev att det avgörs från fall till fall hur ett ärende ska hanteras då alla beslut som fattas måste ha lagstöd. Respondent 6 skrev att de själva måste bevittna att misshandel sker för att kunna gripa in. Respondent 45 skrev att ärenden som dessa inte är länsstyrelsens uppgift utan i första hand mer polisens, eller de som hjälper den utsatta till skyddat boende. Några beskrivningar av länsstyrelsernas rutiner löd såhär:

”Misshandelsfall kan polisen handlägga. Om vi åker ut till gården så tar vi med veterinär för att ha en sakkunnig som stöd. Viktigt vid eventuell rättegång. Är det riktigt illa kan djuren omhändertas omgående, annars den vanliga vägen med föreläggande och uppföljningar. Viktigt att vara noggrann och dokumentera skador med kamera/film”

- Respondent 31

”Ägarförhållande måste utredas innan åtgärder kan vidtas. Kontroll på plats enligt djurskyddslag. Är djuren övergivna? I sådana fall kan omhändertagande ske. En utredning i varje enskilt fall måste ske. Misshandel är svårt att bevisa, antingen måste man se det på plats eller så måste djuren avlivas och obduceras för att se t.ex. blåmärken”

- Respondent 65

”Handlägger ärendet med djuren enligt gängse rutiner i djurskyddsärenden. Tar även kontakt med sociala myndigheter för att lämna en orosanmälan - även om de nu redan känner till ärendet”

- Respondent 17

Två handläggare skrev inget svar alls på frågan. 49 handläggare skrev att de inte vet om rutiner finns eller att de inte har rutiner. 33 av dessa skrev endast att de inte har några rutiner, utan vidare förklaring. Fem handläggare skrev att rutiner inte finns då liknande ärenden inte har förekommit. Några av handläggarnas svar löd såhär:

”Finns inga rutiner men jag skulle diskutera saken med min chef. Beror ju på vems djur det är också. Tror inte vi kan ta hand om djuren om det inte är den flyende partnerns och kostnaderna blir ju stora vid omhändertaganden. Vem ska betala det?”

- Respondent 23

”Känner inte till om vi har några rutiner kring detta. Om djuren far akut illa så kan ett omedelbart omhändertagande göras och verkställas av polisen. När det gäller husdjur så kontaktas VOOV men det gäller ju inte lantbrukets djur”

- Respondent 12

”Inga uttalade rutiner. Vi kan inte besluta om omhändertagande om inte 31 eller 32 § dl är uppfyllt. Vi genomgår just nu utbildning på ämnet men det har ännu inte utmynnats i rutiner. Dock skulle vi med våra nya kunskaper i ämnet hänvisa till t.ex. VOOV”

- Respondent 24

”Vi har inga tydliga rutiner, men vi på Länsstyrelsen kan inte hjälpa till att flytta djur. Däremot kan vi kontakta LRFs omsorgsgrupp (om personen vill) som stöttar lantbrukare. Vi kan också ge rådet att kontakta kvinnofridslinjen eller soc. Vi kan också göra en orosanmälan själva till soc”

- Respondent 46

11 handläggare beskrev, som i citaten ovan, hur de antagligen skulle agera vid liknande ärenden trots att uttalade rutiner inte finns. Exempel som gavs var att liknande ärenden diskuteras på möten för att kunna hanteras på ett bra sätt, att ärenden som dessa skulle överlämnas till polisen, att de kontaktar socialtjänsten vid misstanke om våld eller att de kontaktar eller hänvisar till andra instanser som kan

hjälpa den utsatta såsom VOOV, LRF, kvinnofridslinjen och liknande. Andra exempel som gavs var att ärenden som dessa hanteras som vanliga ärenden eller att handläggarna berättar för den utsatta att länsstyrelsen inte kan flytta eller omhänderta djur om dessa inte uppenbart far illa eller om djurskyddsbrister inte kan påvisas. Om djur bara ska förflyttas för att komma ifrån den våldsamma personen uppges det vara upp till den utsatta partnern att agera själv eller få hjälp av någon annan då det saknas lagstöd för att länsstyrelsen ska kunna utföra detta. Om djuren lämnas kvar utan skötsel kan ett omhändertagande göras, men om någon är kvar på gården kan länsstyrelsen inte göra annat än att ställa krav på skötseln och kontrollera att detta efterlevs. Om djuren har synliga skador kan ett omhändertagande ske, om det kan bevisas att det är den kvarvarande partnern som har orsakat dem.

Fråga 12b

Då detta är en följdfråga står handläggarna här inför samma scenario som föregående fråga, att den utsatta partnern kontaktar länsstyrelsen och ber om hjälp med att förflytta sina våldsutsatta djur. Handläggarna ombads här att svara på vad de själva tycker att de på länsstyrelsen borde göra för att hjälpa till vid ärenden som dessa. 33 handläggare beskrev någonting de tycker borde göras, till exempel utföra kontroll på gården för att se till djurens situation eller för att se om bevis på våld kan påvisas. Respondent 49 skrev att om den utsatta kan vittna om att djuren utsätts för våld så borde polisen göra en utredning omgående. Andra exempel som gavs var att handläggarna vill kunna bistå med information och kontaktuppgifter till instanser som kan vara till hjälp såsom VOOV, LRF, Lantbrukstjänst, kvinnojourer, socialtjänst, avbyttjänst eller till andra för hjälp med transport, uppställning och liknande. Respondent 15 skrev att det vore bra om länsstyrelsen har tillgång till samlad information om olika organisationer som kan kontaktas vid dessa tillfällen, så att de enkelt kan tala om vart de utsatta kan vända sig för att få hjälp. Andra exempel var att handläggarna vill se att ett samarbete upprättas mellan länsstyrelsen och andra myndigheter och organisationer kring dessa frågor, med exempel som polis, socialtjänst, VOOV, LRF och kvinnojourer. Flera handläggare beskrev sina tankar och funderingar kring frågan och vad de själva skulle vilja kunna göra:

”Det som krävs för att säkerställa allas säkerhet”

- Respondent 44

”I första läget lyfta frågan och ta fram rutiner ...”

- Respondent 38

”... Svår fråga - handlar det om sju får eller tre hundra mjölkkor?”

- Respondent 21

”Inte lämna ut känsliga handlingar p.g.a att de kan skada partnern ...”

- Respondent 45

”Kanske i första hand koppla in bondestödet för att få igång en process. Där kan man få hjälp med kurator m.m samt även praktisk hjälp att ta hand om djuren på plats. Förflyttning får kanske vänta tills man ser vad som blir av situationen. Detta kan man göra med polishjälp i värsta fall för att säkerställa att djuren får foder och vatten och rent”

- Respondent 23

”Eftersom det är en myndighet så skulle jag vilja se att vi har ett SKA precis som polisen enligt sociallagen. Det är alldeles för enkelt för Länsstyrelserna idag att vifta bort dessa ärenden. Vi borde ha en skyldighet att samordna en säker lösning för djuren och personen tillsammans med socialen och VOOV”

- Respondent 52

”Jag skulle vilja utmana lagstiftningen och omhänderta djuren i förebyggande syfte, hänvisa till uppenbar risk att de kommer att skadas om de blir kvar”

- Respondent 64

14 handläggare svarade ingenting eller skrev ”vet ej” eller liknande på frågan om vad de tycker att länsstyrelsen borde göra för att hjälpa en utsatt partner flytta sina våldsutsatta djur. 22 handläggare svarade att det inte är länsstyrelsens uppgift att hjälpa till eller att länsstyrelsen i många fall inte kan göra något. Länsstyrelsen kan till exempel inte hjälpa till med flytt av djur utan att omhänderta dem och att de inte kan omhänderta djur som inte uppenbart far illa. Det beskrevs att inget praktiskt kan göras om djuren har det bra och länsstyrelsen kan endast kräva att djurskyddsbrister rättas till. Det uppges även att om förövaren står som ägare på djuren och om de inte är övergivna så kan länsstyrelsen endast utföra en kontroll och se till att tillsyn och övrig skötsel av djuren sker på rätt sätt. Några handläggare beskrev detta såhär:

”Det beror på om djuren tillhör båda personerna eller bara den som flyr. Jag kan tycka att vi ska kunna hjälpa men vi kan inte ta djuren om de tillhör den person som blir kvar och som ska sköta om dem. Då får vi rikta kontroll och åtgärder mot den personen och hoppas att vi kan ta djuren för att de utsätts för lidande”

- Respondent 61

”Jag anser inte att vi på Länsstyrelsen har någon skyldighet eller egentligen kan hjälpa till. Vi har inga transporter eller bedriver någon välgörenhet utan vi är endast kontrollmyndighet som kontrollerar efterlevnaden av lagen. Blir djuren utsatta för lidande kan vi däremot omhänderta djuren men då kommer inte djurägaren att få tillbaka dem. Däremot kan vi kontakta andra myndigheter eller ge djurägaren tips om vart hen kan vända sig”

- Respondent 47

”Om det inte finns lagstöd kan vi inte göra något. Som myndighet kan vi inte besluta om åtgärder bara för att det verkar behjärtansvärt. Vi kanske kan hänvisa till LRF:s omsorgsgrupp, VOOV eller någon annan organisation som kanske kan hjälpa till, men inte heller de kan göra något om partnern äger djuren”

- Respondent 57

Flera handläggare som skrev att länsstyrelsen inte kan göra något vill dock kunna kontakta eller förmedla uppgifter till andra organisationer eller myndigheter som kan hjälpa till. Det beskrevs även att den utsatta partnern blir hänvisad till polisen eller att dessa kontaktas då ansvaret ligger på dem att utreda och åtgärda om ärendet gäller våld eller brott som förekommer.

Fråga 13

På denna fråga skulle respondenterna svara vad de tyckte om ett förslag på hur arbetet skulle kunna underlättas kring ärenden som tidigare scenarion framställde. Nästan hälften av alla handläggare svarade att de inte visste eller att de var osäkra på om det skulle underlätta om länsstyrelsen tillhandahöll lämpliga möjligheter för att tillfälligt placera djur. Se fördelningen av alla svar i diagrammet nedan.

Skulle det underlätta arbetet kring dessa ärenden om Länsstyrelsen tillhandahöll lämpliga möjligheter för tillfällig placering eller uppstallning av djuren?

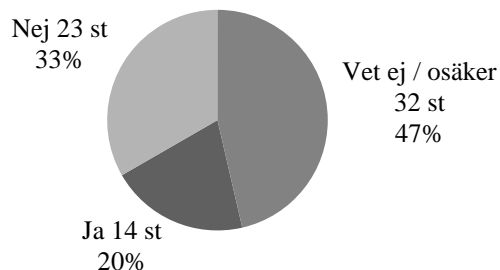

Diagram 8. Respondenternas svar på fråga 13.

Två handläggare skrev att denna situation inte har uppstått, att det inte ses som ett stort problem på deras länsstyrelse och att de därför inte visste om sådana möjligheter skulle underlätta deras arbete. Respondent 61 föreslog att den bästa lösningen istället skulle vara att flytta på den som utövar våldet, men att det nog kräver ännu tydligare bevis för att kunna verkställas. Sju handläggare tror inte att det skulle underlätta om länsstyrelsen tillhandahöll sådana platser eftersom detta är polisens uppgift. Respondent 69 skrev att det just nu är polisen som upphandlar ställen där omhändertagna djur kan placeras, men att frågan kan bli aktuell nästa år då detta uppdrag troligen kommer flyttas över på länsstyrelserna. Fem handläggare skrev som kommentar till svaret vet ej/osäker att de inte ser det som möjligt för länsstyrelsen att tillhandahålla sådana platser på grund av bristen på lagstöd och resurser. Respondent 40 skrev att detta självklart skulle hjälpa de drabbade, men att det måste ligga på någon annan myndighet eller organisation och att länsstyrelsen då istället kan förmedla kontakten till dessa. Respondent 21 skrev detsamma och föreslog VOOV och LRFs bondekompis som sådana organisationer. Respondent 35 beskrev sin tanke om frågan:

”Det blir svårt för en myndighet som skall vara neutral och objektiv om den skulle upplåta sina lokaler till personer som går under jorden med djur. Det uppstår i nuläget en hel rad juridiska frågor kring offentlighet och sekretess, ägande och användandet av allmänna medel t.ex. Detta går säkert att lösa om viljan finns politiskt. Annars vore ju frivilliga organisationer som VOOV, inom sällskapsdjuren, fast för lantbruksdjur kanske önskvärdt då de som organisation har lättare att agera utan att hamna i klammeri juridiskt”

Av dem som svarade nej på frågan skrev 18 handläggare på ett eller annat sätt att detta inte är något länsstyrelsen kan tillhandahålla. Det angavs till exempel att lagstöd och resurser saknas, att de inte kan omhänderta djur som inte far illa, eller att detta är en uppgift för polisen eller för ideella organisationer såsom VOOV. Respondent 15 skrev att länsstyrelsen inte kan ha ansvar för sådana platser, men att en lösning kan vara att privatpersoner och lantbruksföretag hör av sig om platser finns att användas för dessa situationer. Respondent 58 skulle enligt sin kommentar vilja ha större möjligheter att omhänderta eller förflytta djur, men påpekar att detta kräver en lagändring. Respondent 24 beskrev länsstyrelsens åtgärder utefter lagstiftningen med följande kommentar:

”Länsstyrelsen har inget lagstöd för att sköta något sådant i vår roll som kontrollmyndighet. Om vi beslutar om omhändertagande (31 el 32 § dl) så ska vi snarast också fatta beslut om vad som

ska hända med djuren (34§ dl) och det finns i lagstiftningen ingen möjlighet att ha en sådan "service" att hålla djur uppstallade i väntan på att ägaren kan ta tillbaka sitt djur"

Respondent 29 svarade nej på frågan och skrev att djur ska omhändertas om djurhållaren inte kan ta hand om dem. Respondent 28 svarade också nej och tyckte att en djurskyddshandläggare som gör så omgående bör stängas av från arbetet och anmälas för tjänstefel. Denna handläggare kan tänkas ha missuppfattat frågan. Om länsstyrelsen tillhandahöll sådana möjligheter skulle det betyda att en handläggare som tillfälligt placerar djur på dessa platser inte utför något tjänstefel. Fyra handläggare svarade ja på frågan, men påpekade att detta inte är länsstyrelsens uppgift för tillfället och att det inte finns tillräckligt med resurser för att tillhandahålla liknande platser. Respondent 68 skrev vidare att information om tillgängliga stallplatser och vart den våldsutsatta partnern kan vända sig skulle kunna underlätta arbetet, men att det bästa hade varit om djur och den våldsutsatta hade kunnat stanna och våldsutövaren flyttades istället. Respondent 53 skulle se positivt på om länsstyrelsen skulle få en sådan roll, för att kunna hjälpa våldsutsatta i dessa situationer. Respondent 64 tror att det skulle underlätta om det fanns ett kontaktnät med jourplatser för enkel flytt av djur utan byråkratiskt krångel. Respondent 38 skrev att det borde gå att använda samma platser till dessa situationer som de polisen tillhandahåller.

Fråga 14

Mer än två tredjedelar av handläggarna svarade att deras länsstyrelse inte har förmedlat tillräckligt mycket information till dem om sambandet mellan våld mot lantbrukets djur och våld i nära relationer, eller om hur ärenden gällande detta ska hanteras. Se fördelningen av alla svar i diagrammet nedan.

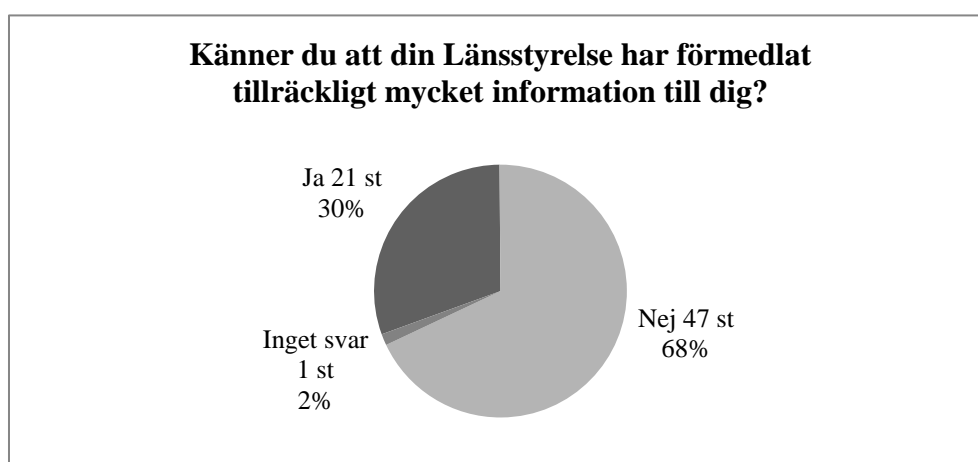

Diagram 9. Respondenternas svar på fråga 14.

Rubriken "Kommentar" över detta kommentarsfält ändrades till att handläggarna ombads svara på frågorna "Vad tycker du saknas? Vad tycker du kan förbättras?" som kommentar till sitt svar. Respondent 65 svarade ja på frågan och skrev att det bör ske konsekvent upprepning av information då ärenden kring detta ämne inte är så vanliga. Respondent 57 skrev att de arbetar med frågan och att behovet av särskilda rutiner inte har funnits då de inte har haft tillräckligt många av dessa ärenden. Veterinärer anges vara den yrkeskategori som mer berörs av frågan då de har störst möjlighet att upptäcka detta samband; om skadeuppkomst vid en undersökning inte stämmer med djurägarens beskrivning bör de anmäla till polis eller länsstyrelse. Respondent 59 skrev att de hanterar liknande ärenden enligt modell de fått från länsstyrelsen Västmanland. Respondent 6 tror att polisen kan behöva mer resurser för att utreda frågor om djurplågeri. Respondent 50 svarade ja och skrev att deras

länsstyrelse har ett bra samarbete med socialtjänst och polis medan respondent 27 skulle vilja se ett bättre samarbete med socialtjänsten. Respondent 27 skrev även att det skulle behövas skyddade boenden där det är tillåtet att ta med sig djur. Respondent 29 skulle vilja se en förbättring av lagstifningen så att det blir lättare att omhänderta djur som far illa och sätta djurförbud vid misstanke om våld. Av dem som svarade nej på frågan om länsstyrelsen har förmedlat tillräckligt med information skrev fem handläggare att mer alltid går att göra, att mer information alltid behövs eller att deras länsstyrelse arbetar med ämnet. 22 handläggare skrev att det saknas rutiner och information angående lantbrukets djur; det som har förmedlats och diskuterats fokuserar främst på sällskapsdjuren. Respondent 23 skrev som kommentar:

”Har bara ett konkret fall hittills men det skulle säkert vara bra att ha en plan den dag det händer.
Tror att det är mer utbrett än vi är medvetna om. Jordbruk är en mycket sluten värld”

Respondent 1 skrev att ny kunskap hela tiden upptäcks och att det därför kan vara viktigt med fortlöpande kompetensutveckling inom ämnet. Respondent 30 tror att dessa typer av ärenden, trots avsaknaden av rutiner, har hanterats korrekt då erfarna handläggare, läsveterinärer och enhetschefer beskrivs föra en dialog och samarbeta kring udda och svåra ärenden för att hantera dessa på bästa sätt. Några handläggare skrev som kommentar om vad som saknas:

”Att vi har befogenheter att agera. Samarbete med socialen. Deras sekretess sätter käppar i hjulet ofta. Vi rör oss i miljöer och kommer i kontakt med människorna som behöver hjälp. Det gör inte socialen, deras verksamhet bygger i viss mån på frivillighet från de utsatta”

- Respondent 44

”Jag tycker Länsstyrelserna är för dåliga redan i sin rekrytering att inse vikten av att anställa personer med en utbildning som ger bredd och kunskap om detta. En djurskyddshandläggare måste kunna mer än bara djur, vi måste vara människokännare, ha god kunskap om relationer och goda kunskaper i förvaltningslagen för att kunna använda den på ett fördelaktigt sätt för personerna vi möter”

- Respondent 52

”Jag behöver mer informationsmaterial och föreläsningar för att jag som handläggare ska kunna identifiera och se sambandet mellan våld mot lantbrukets djur och våld i nära relationer när jag utför en djurskyddskontroll”

- Respondent 41

Fyra handläggare skrev att ett samarbete borde upprättas både mellan länsstyrelsens egna enheter som arbetar med våld och mellan länsstyrelsen och andra myndigheter och organisationer, med exempel som polis, socialtjänst och vårdinstans. Nio handläggare föreslog vad mer som saknas och kan behövas, exempelvis utbildningar och informationsmaterial om ämnet, kontaktuppgifter för att hjälpa de utsatta till rätt instanser, mer tid för att utveckla arbetet och tydligare riktlinjer om vad de själva kan, får och bör göra när de hanterar dessa ärenden.

Diskussion

Våld mot djur är i många fall ett känsligt ämne. Inom många etiska teorier går det att nå slutsatsen att våld inte är acceptabelt, oavsett om det förekommer mot djur eller mot människor. Detta kan också ses inom kontraktsteorin. Även om djuren själva inte anses ha moralisk status får de inte användas till att tjäna egna syften om det orsakar en annan människas misstycke. Om våld förekommer inom en familj så bryts det kontrakt som enligt teorin finns mellan människorna då förövaren utför handlingar mot djur och människor som inte är gemensamt accepterat av alla i familjen. Om förövaren utsätter sin familj för våld eller använder djur som ett verktyg för att på något vis skada en familjemedlem kan kontraktet tänkas ha brutits på två sätt. Dels på grund av den fysiska eller psykiska skadan som uppstår när människorna utsätts för våld eller hot om våld mot sig själva eller djuren. Dels av skadan som uppstår för att djuren blir utsatta, då de i många fall anses vara en del av familjen och därav kan tänkas vara skyddade av kontraktet.

Syftet med den här studien var att undersöka vilken kunskap djurskyddshandläggarna har om sambandet mellan våld mot lantbrukets djur och våld i nära relationer. Handläggarnas svar visade att de har övervägande god kunskap om det generella sambandet mellan våld mot djur och våld i nära relationer. Det råder dock en viss brist i respondenternas kunskaper när det gäller att sambandet även kan förekomma bland lantbrukets djur och annat kring ämnet. Handläggarnas svar kommer här jämföras med varandra och med litteratur och diskuteras utefter de ämnen frågorna i enkäten tidigare beskrevs vara indelade i; Sambandet, Våld och skador, Information och rutiner.

Sambandet

Det kan ses ett tydligt mönster i respondenternas svar att ju fler år som yrkesverksamma desto fler har stött på sambandet mellan våld mot djur och våld i nära relationer i yrket. Däremot spelade antal år inom yrket ingen roll i resterande svar under denna rubrik. Av dem som har arbetat längre än ett år har dock majoriteten handläggare från varje ålderskategori hört talas om att sambandet även kan förekomma bland lantbrukets djur. Några handläggare skrev att de anser att lantbrukets djur inte blir utsatta på samma sätt som sällskapsdjur, främst för att dessa ofta är förövarens egna djur. Litteraturen påvisar dock motsatsen; förövarens egna djur kan också bli utsatta (bland annat Carlisle-Frank et al., 2004; Roguski, 2012). Sällskapsdjur och hästar sägs av handläggarna oftare bli utsatta för sambandet då det krävs att den utsatta människan har ett känslomässigt band till djuret för att förövaren ska kunna använda det som ett verktyg i maktutövningen. Detta är i linje med vad som står i litteraturen (bland annat Adams, 1995; Doherty & Hornesty, 2008). Den utsatta partnern söker ofta stöd och kärlek hos sina djur vilket förövaren i sin tur kan dra nytta av genom att till exempel skada djuret för att bevisa sin styrka och sin makt. Det kan dock antas att fler djur än sällskapsdjur och hästar kan vara en källa till tröst för en utsatt människa. Holmberg (2004) återberättar i en av sina texter att förövaren äger ”höns, kalkoner, gäss, kaniner, några kvigor, grisar, två hästar, katter och hundar” som den utsatta partnern sköter om och på så vis kan tänkas knyta an till emotionellt.

Att utsätta djur för våld ses mer eller mindre som fel enligt olika etiska teorier. Enligt kontraktsetiker är det fel att använda djur för att tjäna egna syften, om det orsakar en annan människas misstycke. Enligt utilitarister och djurrättsetiker som till exempel Singer och Regan, vilka är sentientister och menar att alla kännade varelser är moraliska objekt, är det fel att utsätta kännande varelser för våld och lidande. För en utilitarist kan det dock tänkas vara lättare att bortse från en varelses lidande om det gynnar flertalet, alltså om den totala lyckan maximeras utav det. För en djurrättsetiker har djuren totalt skydd

mot detta då inget lidande får orsakas en kännande varelse oavsett vad eller vilka det gynnar. Förövaren uppfattar djur mer som ägodelar än som kännande varelser enligt Carlisle-Frank et al. (2004). Det kan då tänkas att ur förövarens perspektiv är det inte fel att utsätta djuren för våld. Det kan också tänkas att det då inte spelar någon roll om det är till exempel en bil eller en häst som partnern visar stor tillgivenhet för. Om partnern har en bil som denne tycker mycket om så skulle förövaren kunna använda den i utpressningssyfte på samma sätt som en häst skulle kunna användas. Sedan kan det vara partnerns egna känslor som är annorlunda beroende på vad som används som verktyg i våldshandlingarna. En häst framkallar kanske större känslor än en bil eftersom partnern själv ser hästen som en kännande varelse. Förövaren kan då upptäcka att partnern känner mer för hästen än för bilen och använder då djuret som verktyg i första hand. Om partnern visar mer känslor för bilen än för hästen så kan bilen komma att användas i första hand istället.

Sambandet anses av handläggarna kunna förekomma bland mindre hobbybesättningar men kopplingen till större lantbruksföretag antas vara mindre då det sägs att djur inte utsätts för våld om det påverkar produktion och ekonomi. I motsats till detta har andra handläggare berättat om att våld har setts eller misstänkts förekomma på gårdar med vad som antas vara större besättningar av till exempel kor och grisar. Litteraturen har visat på att trots att det kan vara mer vanligt förekommande att sällskapsdjur utsätts så kan även lantbrukets djur utsättas för våld i samband med våld i nära relationer. Några handläggare med både liten och mångårig yrkeserfarenhet uppger att de varken har hört talas om eller stött på att sambandet kan förekomma bland lantbrukets djur, vilket skulle kunna tyda på att de inte har sett även om det har förekommit. Det kan därför tänkas vara viktigt att alla djurskyddshandläggare får information om att detta förekommer, så att de blir medvetna om att det finns en risk för att alla djur kan bli utsatta, oavsett djurslag eller storlek på djurbesättningen.

Våld och skador

Veterinärer anges av en handläggare vara den yrkesroll som har störst möjlighet att upptäcka om våld förekommer mot ett djur; en annan handläggare verkade inte känna behov av att ha kunskaper om våld eller skador då de inte är just veterinärer. Om en förövar nekar djur vård vid skador (våldshandling enligt bland annat Arkow et al., 2011), eller om psykiskt våld eller vanvård förekommer och veterinär inte kontaktas, kan dock flera yrkesroller behövas med kunskap om sambandet och som då har möjlighet att upptäcka om våld förekommer på gården. Därför kan det tänkas vara viktigt att inte bara veterinärer, utan även djurskyddshandläggare, har kunskap om ämnet. Hälften av alla handläggare uppger sig vara osäkra på om de kan se skillnad mellan våldsrelaterade och olycksrelaterade skador bland lantbrukets djur. Boken skriven av Munro och Munro (2008) innehåller mycket information om och exempel på våldsrelaterade skador, något som handläggarna kan tänkas behöva få möjlighet att ta del av för att öka chansen att kunna upptäcka skador som uppkommit efter våld.

Flera handläggare tycker att det kan vara svårt att se, speciellt på ett lantbruksdjur, om det är illa behandlat eller om det inte trivs med sin ägare. I motsats anser sig andra handläggare enkelt kunna se detta på bland annat djurens kroppsspråk, på harmonin i djurbesättningen och på hur djuren uppför sig när djurägaren rör sig bland dem. Då handläggare med både liten och mångårig yrkeserfarenhet uppger att de med viss eller stor säkerhet kan se eller känna av detta kan det vara svårt att säga om det är en medfödd egenskap eller om det är en inlärd kunskap. Illa behandlade djur till följd av bristande skötsel eller liknande kan dock vara något handläggare kan tänkas lära sig att se. Om möjligt borde handläggarna få ta del av information om djurs beteende i olika situationer och om hur vanskötta djur kan se ut för att öka chansen att fler lär sig att upptäcka om djur blir illa behandlade eller inte trivs med sin ägare.

Handläggarnas svar på hur de tror att djur kan utsättas för våld påvisar en vid förståelse för att våld är mer än det fysiska våldet; de ger exempel på att det även kan innebära en del psykiskt våld och försummelse av djuren. Våld är inte definierat i djurskyddslagen (SFS, 1988:534), där står det istället om förebyggande handlingar som ska följas för att djur inte ska utsättas för onödigt lidande. Handläggarnas svar verkade i flera fall visa att de menar att våld mot djur innebär att djur utsätts för handlingar som bryter mot lagen och orsakar lidande. Som exempel säger lagen att djur ska ges tillräckligt med foder, vatten och tillsyn; några handläggare skrev i linje med detta att vanskötsel och brist på tillsyn är något som människor, inte olyckor, orsakar. Det är alltså ett brott att till exempel inte ge ett djur tillräckligt med foder, men om detta inte leder till skada, sjukdom eller onödigt lidande, ser handläggarna det då fortfarande som en våldshandling? Handläggarnas svar gav inte en lika bred bild av vad våld kan innebära som den som ges i litteraturen (Arkow et al., 2011; Socialstyrelsen, 2016; WHO, 2002). Om typer av våld hade varit mer definierade i enkäten, eller om handläggarna hade ombetts svara utefter vad de själva har fått reda på både genom yrket och privat så hade de kanske besvarat frågorna annorlunda. Handläggarna kan antas ha svarat ur en myndighetsroll, då det var vad som efterfrågades när enkäten skickades ut, och kan då tänkas ha svarat utefter vad de har lärt sig från vad som står i till exempel djurskyddslagen. Det kan tänkas att de då kan besitta mer kunskap om våld och skador än vad deras svar visade. Detta går dock inte att veta säkert då deras svar på enkätens frågor är det som visar deras kunskaper. Handläggarna kan då tänkas behöva få mer information om ämnet då fler typer av psykiskt våld och bland annat brist på ömhet och omtanke också är typer av våldshandlingar (bland annat Arkow et al., 2011; Munro & Munro, 2008).

Många handlingar som handläggarna ger exempel på, såsom skrik, slag och ovarsam hantering, beskrivs vara vanligt förekommande gentemot lantbrukets djur, speciellt kring förflyttning av dessa. Om djurägare använder hårdhänt hantering behöver inte det i sig betyda att de medvetet utövar våld i syfte att på något vis skada djuren. Om sådant våld däremot ses förekomma i onödigt stor utsträckning mot djur på en gård bör handläggarna uppmärksamma detta. Enligt bland annat Roguski (2012) kan djur utsättas för våldshandlingar till exempel för att förövaren vill uttrycka sin ilska eller sitt missnöje utan att fysiska bevis ska ses på partnern eller barnen. Om djuren hanteras våldsamt på daglig basis kan det tänkas att förövaren, utan att själv reflektera över det, hanterar dem likadant när en djurskyddskontroll sker. Detta kan dock vara svårt att upptäcka, bevisa eller som handläggare agera på. Om handläggarna får ökad kunskap om risker och tecken på att våld förekommer kan dock en orosanmälan till rätt instans, med dokumentation om situationen, tänkas vara tillräckligt för att åtminstone starta en hjälpinsats för de utsatta. Flera handläggare berättar att de i många fall har misstänkt att våld sker i hemmet, mot djur eller människor, men att det ofta inte är något som går att bevisa. Av deras svar är det i många fall svårt att avgöra om det misstänkta våldet ens har anmälts vidare till rätt instans eller om handläggarna har avstått från att agera just på grund av brist på bevis. Konkreta bevis kan dock tänkas vara polisens uppgift att få fram. Trots att handläggarna känner att de har otillräckliga bevis för att våld sker i ett hem kan det tänkas att de borde börja agera på sin misstanke och göra en orosanmälan då det kan öka chansen att våldet som kan förekomma stoppas.

Information och rutiner

Endast 3 av Sveriges 21 länsstyrelser har information om sambandet mellan våld mot djur och våld i nära relationer på sina hemsidor. Foldern ”Våld mot djur och våld i nära relationer” med länsstyrelserna som utgivare finns endast på Jönköpings länsstyrelses hemsida. Denna, tillsammans med en kort, sammanfattad text om ämnet, skulle kunna läggas ut på alla länsstyrelsernas hemsidor för att öka chansen

att information om sambandet når ut till fler. Flera handläggare anser att deras länsstyrelser har förmedlat tillräckligt med information om sambandet till dem; en av dessa berättar att ärenden kring ämnet hanteras efter en modell framtagen av Västmanlands länsstyrelse. Denna modell kan tänkas vara användbar för fler länsstyrelser och skulle då kunna vidarebefordras till dessa. Många handläggare som anger att de inte har fått tillräckligt med information om sambandet mellan våld mot lantbrukets djur och våld i nära relationer har däremot fått information om sambandet gällande sällskapsdjur. Dessa sägs oftast ligga i fokus när information om ämnet förmedlas. De länsstyrelser som brister i informationsförmedlingen gällande lantbrukets djur skulle kunna involvera dessa i den information som redan ges ut om sällskapsdjuren för att ytterligare öka handläggarnas kunskaper om ämnet. Flera handläggare skriver att det inte finns några rutiner vid ärenden där djur misstänks fara illa, eller om någon anmäler att djur utsätts för våld, i samband med våld i nära relationer. En anledning till detta sägs vara att ärenden som dessa inte har uppstått förut, så det har inte funnits behov av några rutiner. Detta resonemang kan tänkas ha resulterat i att många fall där djur faktiskt har utsatts för våld inte har uppmärksamats just för att rutiner eller tillräcklig kunskap inte har förmedlats eller funnits. Om rutiner och kunskap inte finns är det svårt att upptäcka fler fall av våld mot djur, vilket kan ge upphov till att fortsätta tro att rutiner inte behövs. Rutiner kan tänkas behövas för att komma ur detta potentiella cirkelresonemang.

Många handläggare säger att ärenden angående våld mot djur inte är länsstyrelsens uppgift att hantera då de ofta inte har befogenhet att agera. Det sägs att brott som begås mot djur och människor ska anmälas till polisen medan misshandling av djur ska anmälas till länsstyrelsen. Detta väcker flera frågor. Någon vill kanske anmäla att djur far illa på en gård, men har svårt att ge konkreta bevis eftersom ägaren utsätter dem för psykiskt våld eller försummar dem genom att inte ge dem ömhet och omtanke. Ses detta som ett brott? Kan det sägas att djuren verkligen mår bra om dessa våldshandlingar förekommer eftersom, som några handläggare uppgav, skötsel och tillsyn sköts på ett korrekt sätt? Är detta ett ärende för länsstyrelsen eller för polisen? Vad som anses vara brott mot djur, vad som anses vara att djur far illa och vad som ska anmälas till vilken myndighet kan tänkas behöva förtydligas. Detta behöver göras för allmänhetens skull, så att anmälningar kommer till rätt instans direkt och tiden då djuren möjligtvis lider kan förkortas. Det behöver även göras för handläggarnas skull, eftersom respondenternas svar skilde sig från varandra så mycket att de inte verkar veta exakt vad som gäller. Risken finns att vissa av handläggarna avstår från att agera just på grund av otydligheten.

Flera handläggare uppger att länsstyrelsen som myndighet inte konkret kan utföra några åtgärder själva när våldsrelaterade situationer uppstår. Mer information kan tänkas behöva förmedlas till handläggarna om hur de ska agera eller gå vidare vid misstankar. Handläggarna behöver till exempel få information om vilka de själva ska vända sig till och vilka de kan tipsa den utsatta om att vända sig till. Många handläggare skriver att de önskar se att ett samarbete upprättas mellan länsstyrelsen och andra myndigheter och organisationer. Några handläggare uppger att de har ett samarbete med till exempel polis och socialtjänst, medan flera andra skriver att detta är något som saknas. Socialtjänstens sekretess anges vara en sak som i många fall försvårar arbetet med att hjälpa utsatta människor och djur. Riksdagen har nyligen beslutat¹ att hälso- och sjukvårdspersonal eller socialtjänst borde få bryta sekretessen om vanvård av djur uppmärksammas; nästa steg är nu att regeringen ska ge ett förslag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen för att möjliggöra detta. En respondent funderade på att skriva sitt examensarbete om just samarbete mellan instanser, mer specifikt om att det skulle behövas ett

---

¹ Riksdagsbeslut 3 maj 2017 (http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/arende/betankande/offentlighet-sekretess-och-integritet_H401KU15)

program där människor som döms för djurplågeri eller för till exempel kvinnomisshandel flaggas. Respondentens kommentar angav inte exakt hur flaggningen skulle ske mer än att ett program skulle kunna införas, vilket då antas vara någon form av register. Detta skulle vara ett intressant och välbehövligt program som skulle kunna tänkas förenkla ett samarbete samtidigt som ett riskbaserat system kan upprättas. Om människor dömda för misshandel äger djur kan dessa på ett enklare sätt hållas under extra uppsikt och öka chansen att potentiellt våld mot djuren avvärs snabbare än utan flaggningen i programmet. Det kan tänkas att vissa sekretesser kan försvåra att ett sådant register upprättas; regeringen får dock utföra undantag till vissa paragrafer i till exempel personuppgiftslagen² om det gäller ”förebyggande, undersökning eller avslöjande av brott” och ”myndighetsutövning som avser tillsyn, inspektion eller reglering i fråga om sådant”.

Södermanlands länsstyrelse skrev på sin hemsida att de tillsammans med polisen söker stallplatser för tillfällig uppstallning av djur vid omplacering. Trots detta bemöts frågan om ifall handläggarnas arbete skulle underlättas om länsstyrelsen tillhandahåller egna stallplatser relativt motsägelsefullt, även av handläggare från Södermanlands länsstyrelse. Flera handläggare från olika länsstyrelser, bland annat Södermanlands, svarade till exempel att det inte låg på deras bord att förflytta djur, att resurser och lagstöd saknas för att något sådant ska kunna användas eller liknande som kommentar till varför stallplatser inte skulle underlätta deras arbete. Med denna fråga var tanken att handläggarna skulle föreställa sig att stallplatserna redan var en del av länsstyrelsens resurser, så som Södermanlands länsstyrelse får det att framstå på sin hemsida, och att de skulle svara på om dessa platser skulle underlätta arbetet som utförs idag. I efterhand kan det tänkas att denna fråga hade kunnat förtydligas och involvera en fråga om vad handläggarna själva tycker skulle kunna vara en bra lösning för att förenkla arbetet, istället för att fråga specifikt om stallplatser.

Många handläggare har skrivit exempel på sina rutiner vid våldsrelaterade ärenden, oavsett om de har angett att det finns uttalade rutiner eller inte. Trots att det kanske inte är handläggarnas uppdrag att agera, omhänderta eller förflytta djur så finns det ofta någon åtdärd som kan vidtas. Många handläggare anger att de åker ut till gården och utför en vanlig djurskyddskontroll och många handläggare kontakter polis eller socialtjänst vid misstanke om att fysiskt våld förekommer. Flera handläggare ger den utsatta partnern kontaktuppgifter till jourhem och andra som kan hjälpa till. Om det anges att våld förekommer i hemmet eller på gården kan det tänkas att rutiner som vanligen utförs vid ett anmälningsärende kan användas, dock behöver då extra vikt läggas på att försöka upptäcka och dokumentera till exempel skador eller andra tecken på våld. Information om uppmärksammade fall inom ämnet skulle kunna förmedlas och handläggare med erfarenheter inom ämnet skulle kunna dela med sig av dessa så att fler handläggare får möjligheten att lära sig att själva upptäcka våld och skador. Många handläggare vill se att rutiner fastställs kring hur de ska agera och tycker att mer information krävs för att hjälpa dem att lära sig se sambandet mellan våld mot lantbrukets djur och våld i nära relationer när de utför en djurskyddskontroll.

Slutsats

Djurskyddshandläggarna i Sverige är väl informerade om det generella sambandet mellan våld mot djur och våld i nära relationer. Det finns dock brister i deras kunskaper om att sambandet även förekommer

---

² Personuppgiftslag 1998:204 (http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/personuppgiftslag-1998204_sfs-1998-204)

bland lantbrukets djur, om hur våld kan te sig mot dessa och om hur skador kan se ut och hur de kan upptäckas. Handläggarna behöver få mer, kontinuerligt upprepad och uppdaterad, information om detta. Länsstyrelserna förmedlar information om att sambandet kan förekomma bland sällskapsdjur; lantbrukets djur behöver dock involveras i den information handläggarna redan får. Handläggarna saknar i många fall rutiner för hantering av ärenden där sambandet förekommer eller misstänks förekomma. Länsstyrelserna behöver införa rutiner, eller informera handläggarna om befintliga rutiner, för hantering av dessa ärenden. Handläggarna tycker även att det saknas samarbeten mellan länsstyrelser, myndigheter och organisationer. Länsstyrelserna behöver samarbeta mer med varandra och ta fram, eller dela med sig av, informationsmaterial om ämnet och modeller om hur ärenden kring detta kan hanteras. Ett samarbete mellan myndigheter och organisationer behöver upprättas för att med gemensam styrka kunna hjälpa utsatta människor och djur.

Ett av de viktigaste stegen till att upptäcka våld mot djur är att inse att det faktiskt finns människor som medvetet utsätter djur för våld.

Referenslista

- Adams, C. J. (1995). Woman-Battering and Harm to Animals. I Adams, C. J. & Donovan, J. (red.) *Animals and Women: Feminist Theoretical Explorations*. Durham: Duke University Press, ss. 55-84.
- Arkow, P., Boyden, P. & Patterson, K. E. (2011). *Practical Guidance for the Effective Response by Veterinarians to Suspected Animal Cruelty, Abuse and Neglect*. Illinois: American Veterinary Medical Association.
<https://ebusiness.avma.org/Files/ProductDownloads/AVMA%20Suspected%20Animal%20Cruelty.pdf>
- Ascione, F. R. (1998). Battered Women's Reports of Their Partners' and Their Children's Cruelty to Animals. *Journal of Emotional Abuse*, 1(1), ss. 119-133.
- Ascione, F. R., Weber, C. V., Thompson, T. M., Heath, J., Maruyama, M. & Hayashi, K. (2007). Battered Pets and Domestic Violence: Animal Abuse Reported by Women Experiencing Intimate Violence and by Nonabused Women. *Violence Against Women*, 13(4), ss. 354-373.
- Brottsförebyggande rådet (Brå) (2014). *Brott i nära relationer En nationell kartläggning* (Rapport 2014:8). Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
https://www.bra.se/download/18.9eaade145606cc8651ff/1399015861526/2014_8_Brott_i_nara_relationer.pdf
- Brottsförebyggande rådet (Brå) (2017). *Nationella trygghetsundersökningen 2016: om utsatthet, trygghet och förtroende* (Rapport 2017:1). Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
http://www.bra.se/download/18.37179ae158196cb172d6047/1483969937948/2017_1_Nationella_trygghetsundersokning_en_2016.pdf
- Carlisle-Frank, P., Frank, J. M. & Nielsen, L. (2004). Selective battering of the family pet. *Anthrozoös*, 17(1), ss. 26-42.
- Crawford, D. & Clarke, V. B. (2012). *Inside the Cruelty Connection: The Role of Animals in Decision-Making by Domestic Violence Victims in Rural Alberta*. Edmonton: Alberta Society for the Prevention of Cruelty to Animals (Alberta SPCA).
<http://www.albertasPCA.org/resources/publications/InsideTheCrueltyConnection.pdf>
- Doherty, D. & Hornosty, J. (2008). *Exploring the Links: Firearms, Family Violence and Animal Abuse in Rural Communities*. Fredericton: University of New Brunswick. http://www.legal-info-legale.nb.ca/en/uploads/file/pdfs/Family_Violence_Firearms_Animal_Abuse.pdf
- Enkät.se (2017a). *Om oss*. <https://www.xn--enkt-noa.se/about.htm> [2017-03-13].
- Enkät.se (2017b). *Start*. <https://www.xn--enkt-noa.se/index.htm> [2017-03-13].
- Flynn, C. P. (2000). Woman's Best Friend: Pet Abuse and the Role of Companion Animals in the Lives of Battered Women. *Violence Against Women*, 6(2), ss. 162-177.
- Forsman, B. (2005). *Etik i biomedicinsk forskning: en orientering*. Lund: Studentlitteratur.
- Franklin, A. (1999). *Animals and Modern Cultures: A Sociology of Human-Animal Relations in Modernity*. London: SAGE Publications Ltd.
- Gillham, B. (2008). *Forskningsintervjun – Tekniker och genomförande*. Lund: Studentlitteratur.
- Holmberg, C. (2004). *Med husbondens röst: Om våld mot djur i misshandelsrelationer*. Ystad: Kabusa böcker.
- Hultåker, O. (2008). Webbenkäter. I Trost, J. (red.) *Enkätboken*. 4. uppl., Lund: Studentlitteratur, ss. 135-145.
- Jakobsson, G. & Vidlund, C. (2014). *Sambandet mellan mäns våld mot kvinnor och våld mot husdjur - En kvantitativ undersökning av socialsekreterares kunskap*. Kandidatuppsats, Sociologiska institutionen. Uppsala: Uppsala universitet.
<http://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A721441&dsid=-2234>
- Jordbruksverket (2015). *Djurskyddskontrollen 2015. En redovisning av länsstyrelsernas arbete*. Jönköping: Jordbruksverket.
<http://www.jordbruksverket.se/download/18.12c4e583154632873afdc9ea/1462112805056/Redovisning+av+1%20C3%A4nsstyrelsernas+djurskyddskontroll+under+2015.pdf>
- Källström, H. N. (2008). *Mellan trivsel och ensamhet: Om sociala villkor i lantbruket*. Diss. Uppsala: Sveriges Lantbruksuniversitet. http://pub.epsilon.slu.se/1841/1/Avhandling_nr_74_2008_Epsilon.pdf
- Länsstyrelsen Halland (2017). *Våld mot djur och våld i nära relationer*. Halmstad: Länsstyrelsen.
<http://www.lansstyrelsen.se/halland/SiteCollectionDocuments/Sv/publikationer/Rapporter/2012/V%20C3%A5ld%20mot%20djur%20och%20v%20C3%A5ld%20i%20n%20C3%A4ra%20relationer.pdf>
- Länsstyrelsen Jönköping (2017). *Våld mot djur och våld i nära relationer*. Sverige: Länsstyrelserna.
<http://www.lansstyrelsen.se/jonkoping/SiteCollectionDocuments/Sv/manniska-och-samhalle/jamstalldhet/folder-djur-vald-lstgemensam-tryck.pdf>
- Länsstyrelsen Södermanland (2017). *Stallplatser och transportörer sökes*.
<http://www.lansstyrelsen.se/Sodermanland/Sv/djur-och-natur/djurskydd/Pages/stallplatser-sokes.aspx> [2017-02-07].
- Länsstyrelsen Västmanland (2017). *Våld mot djur i våldsamma relationer*. <http://www.lansstyrelsen.se/Vastmanland/Sv/djur-och-natur/djurskydd/vald-mot-djur-i-valdsamma-relationer/Pages/default.aspx> [2017-02-07].
- Munro, R. & Munro, H. M. C. (2008). *Animal Abuse and Unlawful Killing: Forensic veterinary pathology*. UK: Elsevier Saunders.

- Orlans, F. B. (1993). *In the Name of Science: Issues in Responsible Animal Experimentation*. New York: Oxford University Press.
- Rachels, J. & Rachels, S. (2015). *Rätt och fel : Introduktion till moralfilosofi*. 3. uppl., Lund: Studentlitteratur.
- Roguski M (2012). *Pets as Pawns: The Co-existence of Animal Cruelty and Family Violence*. Auckland: Royal New Zealand Society for the Prevention of Cruelty to Animals. <http://www.communityresearch.org.nz/research/pets-as-pawns-the-co-existence-of-animal-cruelty-and-family-violence/>
- Sandøe, P. & Christiansen, S. B. (2008). *Ethics of Animal Use*. Oxford: Blackwell Publishing.
- SFS 1988:534. *Djurskyddslagen*. Stockholm: Näringsdepartementet.
- Socialstyrelsen (2016). *Våld - Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer*. Stockholm: Socialstyrelsen. <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/20252/2016-6-37.pdf>
- Speight, N. (1989). ABC of child abuse. Non-accidental injury. *BMJ*, 298(6677), ss. 879-881.
- Trost, J. (2012). *Enkätboken*. 4. uppl., Lund: Studentlitteratur.
- Världshälsoorganisationen (WHO) (2002). *World Report on Violence and Health*. Genève: World Health Organization. http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42495/1/9241545615_eng.pdf

Bilaga 1. Enkät till djurskyddshandläggarna

Ser du sambandet?

Tack för att du har tagit dig hit! Dina svar kommer att hållas anonyma. Enkäten är uppdelad i olika ämnen, se flikarna, med 3-6 frågor per ämne och 15 frågor totalt. Bredvid vissa frågor finns en ikon med tips på vilken slags information som är viktig för undersökningen. Besvarar du enkäten via dator finner du ikonerna längst till höger på sidan. Du använder ämnesflikarna för att gå vidare i enkäten. När du är färdig med frågorna under en flik så klickar du på nästa flik för att gå vidare. Klicka på "Skicka svar" under sista ämnesfliken när du är färdig.

Bakgrund till enkäten

Mitt namn är Felicia Liljenmalm och jag studerar sista året som Husdjursagronom på SLU i Uppsala. Jag ska skriva mitt examensarbete nu under våren och behöver er hjälp! Tanken är att jag ska undersöka vilken kunskap ni som djurskyddshandläggare har om sambandet mellan våld mot djur och våld i nära relationer, och vilka rutiner ni har på din Länsstyrelse för att hantera sådana ärenden.

Detta är ett viktigt ämne som några av Sveriges Länsstyrelser har information om på sina hemsidor. Störst fokus ligger oftast på att hundar, katter och andra smådjur kan fara illa. Vad många inte tänker på är att detta samband även kan ses på gårdar med till exempel kor, getter, hästar och höns. Mitt examensarbete ska därför fokusera på vad ni har för kunskap om sambandet mellan våld mot just lantbrukets djur och våld i nära relationer.

Mina handledare i detta examensarbete är:

Helena Röcklinsberg, docent i etik och universitetslektor i djuretik på SLU

Carin Holmberg, fil.dr i sociologi

Denna enkät är den första av sitt slag i Sverige, så era svar är mycket viktiga och jag är väldigt tacksam för att ni tar er tid till att besvara enkäten!

Om dig

Fråga 1. Din Länsstyrelse

Fråga 2. Hur länge har du arbetat som djurskyddshandläggare?

Sambandet

Denna flik handlar om din kunskap gällande sambandet mellan våld i nära relationer och våld mot djur. Välj ett svarsalternativ per fråga och se ikonernas tips på vilken slags information som är viktig för undersökningen. Besvarar du enkäten via dator finner du ikonerna längst till höger på sidan.

Fråga 3. Har du tidigare hört talas om sambandet mellan våld i nära relationer och våld mot djur?

- Ja
- Nej

Kommentar

- Beskriv till exempel vad sambandet innebär och varifrån du har fått informationen.

Fråga 4. Har du stött på detta samband i din yrkesroll?

- Ja
- Nej
- Vet ej

Kommentar

- Beskriv till exempel vad som hände, hur du upptäckte sambandet, vad djurägaren hade gjort och hur du agerade.

Fråga 5. Har du hört talas om eller stött på att sambandet även förekommer bland lantbrukets djur?

- Exempel på lantbruksdjur: nötkreatur, gris, häst, får, get, höna, gås, etc.
- Ja
- Nej

Kommentar

- Beskriv till exempel varifrån du har fått informationen och hur du har stött på detta samband.

Fråga 6. Har du upplevt att något av lantbrukets djurslag kan vara särskilt utsatt för sambandet?

- Ja
- Nej
- Vet ej

Kommentar

- Beskriv till exempel vilket djurslag och dina tankar kring varför det kan vara särskilt utsatt.

Våld och skador

Denna flik handlar om din kunskap och dina tankar gällande skador och våld mot lantbrukets djur. Ta ställning till påståenden som presenteras genom att välja det alternativ som passar bäst in på dig. Se ikonernas tips på vilken slags information som är viktig för undersökningen.

Fråga 7. Du ser skillnad på olycksrelaterade och våldsrelaterade skador som kan uppkomma bland lantbrukets djur.

- Ja, med stor säkerhet
- Ja, med viss säkerhet
- Nej
- Vet ej eller osäker

Kommentar

- Beskriv till exempel vilka skillnader du känner till finns mellan olycksrelaterade och våldsrelaterade skador.

Fråga 8. Du kan se om lantbruksdjur blir illa behandlade och inte trivs med en ägare.

- Ja, med stor säkerhet
- Ja, med viss säkerhet
- Nej
- Vet ej eller osäker

Kommentar

- Beskriv till exempel hur du kan se om ett djur blir illa behandlat och inte trivs med en ägare.

Fråga 9. Du känner till olika sätt på vilka lantbrukets djur kan utsättas för fysiskt och/eller psykiskt våld.

- Ja, till stor del
- Ja, till viss del
- Nej
- Vet ej eller osäker

Kommentar

- Beskriv till exempel hur du tror att fysiskt och psykiskt våld kan brukas mot lantbrukets djur.

Information och rutiner

Denna flik handlar om den information du har fått från din nuvarande Länsstyrelse gällande sambandet mellan våld mot lantbrukets djur och våld i nära relationer. Som svar på första frågan väljer du det påstående som passar bäst för dig. De två följande frågorna besvaras med egna ord i kommentarsfälten. De två sista frågorna ger dig först svarsalternativ sedan chans att kommentera ditt svar.

Fråga 10. Din Länsstyrelse har förmedlat information till dig gällande sambandet mellan våld mot lantbrukets djur och våld i nära relationer. Genom till exempel: informationsmaterial och litteratur, föreläsningar, seminarier, diskussionstillfällen, eller annat.

- I hög grad, genom två eller fler av ovanstående exempel
- I låg grad, genom ett men inte fler av ovanstående exempel
- Inte alls, inget av ovanstående exempel

Kommentar

- Beskriv till exempel hur din Länsstyrelse har förmedlat information till dig

Fråga 11. Ett ärende kommer in där lantbruksdjur på en gård misstänks fara illa i samband med våld i nära relationer. Vilka rutiner har ni på Länsstyrelsen vid dessa ärenden?

Fråga 12. Lantbruksdjur på en gård utsätts för våld i samband med partnervåld. Den utsatta partnern ska fly till skyddat boende och kontaktar Länsstyrelsen för att be om hjälp med att förflytta djuren från gården. Besvara gärna båda delfrågorna:

Fråga 12a. Vilka rutiner har ni på Länsstyrelsen för att hantera ett sådant fall?

Fråga 12b. Vad tycker du att ni på Länsstyrelsen bör göra för att hjälpa till i liknande fall?

Fråga 13. Skulle det underlätta arbetet kring dessa ärenden om Länsstyrelsen tillhandahöll lämpliga möjligheter – till exempel gårdar - för tillfällig placering eller uppstallning av djuren?

- Ja
- Nej
- Vet ej eller osäker

Kommentar

Fråga 14. Känner du att din Länsstyrelse har förmedlat tillräckligt mycket information till dig om sambandet mellan våld mot lantbrukets djur och våld i nära relationer och om hur ärenden gällande detta ska hanteras?

- Ja
- Nej

Vad tycker du saknas? Vad tycker du kan förbättras?

Titta gärna igenom enkäten så att alla frågor är besvarade innan du skickar dina svar. Tack för din medverkan, den är mycket värdefull i arbetet för ökad kunskap och medvetenhet om sambandet mellan våld mot lantbrukets djur och våld i nära relationer!

Bilaga 2: Första mailutskicket till Länsstyrelserna

Ämne: Vidarebefordra gärna till alla djurskyddshandläggare – Enkätundersökning till examensarbete

Hej!

Mitt namn är Felicia Liljenmalm och jag studerar sista året som Husdjursagronom på SLU i Uppsala. Jag ska skriva mitt examensarbete nu under våren och behöver er hjälp!

Tanken är att jag ska undersöka vilken kunskap djurskyddshandläggare i Sverige har om sambandet mellan våld mot djur och våld i nära relationer och vilka rutiner Länsstyrelsen har för att hantera sådana ärenden.

Detta är ett viktigt ämne som några av Sveriges Länsstyrelser har information om på sina hemsidor. Störst fokus ligger oftast på att hundar, katter och andra smådjur kan fara illa.

Vad många inte tänker på är att detta samband även kan ses på gårdar med till exempel kor, getter, hästar och höns. Mitt examensarbete ska därför fokusera på vilken kunskap djurskyddshandläggarna har om sambandet mellan **våld mot just lantbrukets djur och våld i nära relationer**.

Mina handledare i detta examensarbete är:

Helena Röcklinsberg, docent i etik och universitetslektor i djuretik på SLU

Carin Holmberg, fil.dr i sociologi

Här nedan finns en länk till den webb-enkät som jag vill att alla djurskyddshandläggare ska svara på:

Länk till webb-enkät ej publicerad på grund av inaktivitet.

Skicka gärna vidare länken till **alla djurskyddshandläggare på eran Länsstyrelse**.

Enkäten är anonymiserad, vilket innebär att svaren inte kommer kunna härledas till någon enskild person. Denna enkät är den första av sitt slag i Sverige, så alla svar är mycket viktiga och jag är väldigt tacksam för den tid som läggs till att besvara den!

Enkäten kommer vara tillgänglig fram till **fredagen den 17 mars**, så besvara den gärna så snart som möjligt! En påminnelse skickas ut efter ungefär en vecka och då enkäten är anonymiserad kommer det mailet att skickas till alla.

Har ni frågor och funderingar så är det bara att höra av sig antingen till:

felicia.liljenmalm@gmail.com eller på telefonnummer: 0761-663846.

Tack på förhand för era svar och för ert samarbete!

Vänliga hälsningar,

Felicia Liljenmalm

Bilaga 3. Andra mailutskicket till Länsstyrelserna

Ämne: Vidarebefordra gärna till alla djurskyddshandläggare - Påminnelse om enkätundersökning till examensarbete

Hej!

För en vecka sedan skickade jag ut ett mail till er med inbjudan om att delta i en enkätstudie. Jag saknar fortfarande många svar från djurskyddshandläggare runt om i landet, så nu skickar jag här en påminnelse till er om att besvara enkäten.

Då enkäten är anonymiserad skickas detta mail ut till alla Länsstyrelser. Vet du med dig att du redan har svarat på enkäten kan du bortse från detta.

Här nedan finns länken till den enkät jag vill att alla djurskyddshandläggare ska svara på:

Länk till webb-enkät ej publicerad på grund av inaktivitet.

Skicka gärna vidare länken till **alla djurskyddshandläggare på eran Länsstyrelse**.

Mer bakgrund om mig och om enkäten kan ses längre ner i detta mail.

Genom att svara på enkäten bidrar du till arbetet för ökad kunskap och medvetenhet om sambandet mellan våld mot lantbrukets djur och våld i nära relationer.

Alla svar som kommer in är mycket värdefulla!

Enkäten kommer vara tillgänglig fram till **fredagen den 17 mars**, så besvara den gärna så snart som möjligt!

Har ni frågor och funderingar så är det bara att höra av sig antingen till:

felicia.liljenmalm@gmail.com eller på telefonnummer: 0761-663846.

Tack på förhand för era svar och för ert samarbete!

Vänliga hälsningar,
Felicia Liljenmalm

//---//

Inklippt kopia av föregående mail (se Bilaga 2).